

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Χρόνος και αιωνιότητα στον Πλωτῖνο

Ενότητα: 1^η

Ελένη Περδικούρη

Τμήμα Φιλοσοφίας

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά μαθήματα **ΠΠ**

Οδηγός μελέτης:

Σύντομες πληροφορίες για σημαντικούς όρους και για φιλοσοφικές θέσεις και απόψεις εντός πλαισίου αυτής της μορφής.

Βασικά ερωτήματα που συνήθως θέτει ο ίδιος ο Πλωτίνος.

Συμπεράσματα

⇒ Σχολιασμός που αφορά το κείμενο της πραγματείας και παρεμβάλλεται ή ακολουθεί την ανάγνωση του χωρίου.

Κομβικά σημεία της φιλοσοφίας του Πλωτίνου.

«...δεν συνιστά μία νόηση ή ζωή που πάει από το ένα πράγμα στο άλλο, αλλά παραμένει το ίδιο και πάντα δίχως έκταση...»: μεταφρασμένο κείμενο πραγματείας του Πλωτίνου.

«...οὐδέποτε ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου...»: αρχαίο κείμενο πραγματείας ή διαλόγου.

III 7 3. 33-34: στυλ αρίθμησης των πραγματειών του Πλωτίνου.

Διευκρινίσεις, σημεία στα οποία θα πρέπει να επιστήσετε την προσοχή σας, αναφορά σε επεξηγήσεις που θα ακολουθήσουν και υπενθύμιση σημαντικών σημείων.

Δύο στυλ γραμματοσειρών που υπογραμμίζουν σημαντικά σημεία:

(α) «Οι προϋποθέσεις της αλήθειας είναι μέσα από την ορθή σύνδεση των εννοιών μεταξύ τους...».

(β) «**Για την αρχή του κόσμου, γι' αυτό που εξηγεί την ένότητα, την ενιαία δομή του κόσμου,...**».

Σημαντική ορολογία -κυρίως λέξεις-κλειδιά- που χρησιμοποιείται από τον Πλωτίνου και άλλοι όροι της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, ονόματα φιλοσόφων, όπως και κείμενα της αρχαίας ελληνικής γράφονται στην αυθεντική τους κλίση με πολυτονικό σύστημα.

Για παράδειγμα, η επιστροφή ως όρος που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των πραγματειών του Πλωτίνου γράφεται ως *ἐπιστροφή*.

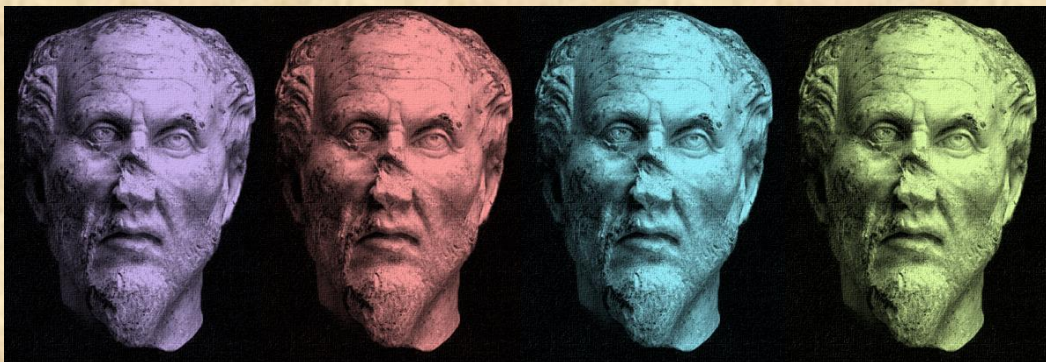
Διάλεξη 1

Τίτλος 1: Εισαγωγή στη Φιλοσοφία του Πλωτίνου

Στοιχεία για τη ζωή και τη φιλοσοφική δραστηριότητα του Πλωτίνου

Για να γίνει κατανοητό τι υποστηρίζει ο Πλωτίνος στην πραγματεία του *Περὶ αἰῶνος καὶ χρόνου*, III 7 [45], θεωρῶ απαραίτητη μία σύντομη αναφορά στα στοιχεία της ζωῆς και της φιλοσοφικῆς δραστηριότητάς του.

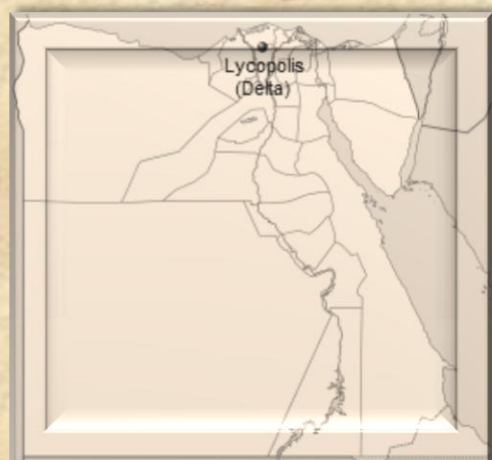
Πλωτίνος (περίπου 204–270 μ.Χ.)

Εικόνα 1 Πλωτίνος (Plotinus)

Στοιχεία για τη ζωή του Πλωτίνου

- ✿ Εικάζεται πως ο Πλωτίνος γεννήθηκε στη Λυκόπολη της Αιγύπτου. Στο παρελθόν υπήρχαν διχογνωμίες σχετικά με την καταγωγή του, καθώς άλλοι έλεγαν πως είχε καταγωγή από τη Συρία.
- ✿ Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες για τη ζωή του Πλωτίνου. Δεν υπάρχουν πληροφορίες ιδιαίτερες για την οικογένειά του, επειδή ο ίδιος ο Πλωτίνος δε δεχόταν να μιλάει για τον εαυτό του.

Εικόνα 2 Λυκόπολη Αιγύπτου

❁ Για την οικογένειά του μπορούμε να συναγάγουμε, εξαιτίας της φιλίας του Πλωτίνου με αυτοκράτορες, και έπειτα στη Ρώμη με Συγκλητικούς, ότι ήταν εύπορη και κατείχε μία υψηλή θέση στην τάξη της Αυτοκρατορίας.

❁ Ο Πλωτίνος ήταν εκρωμαϊσμένος και αυτό φαίνεται από το όνομά του «Πλωτίνος» με τη λατινογενή κατάληξη **-ινος**.

❁ Η παιδεία του Πλωτίνου είναι ελληνική όχι μόνο επειδή γράφει ελληνικά, αλλά επειδή και ο ίδιος θεωρεί ότι ανήκει στον χώρο της ελληνικής παιδείας τον χώρο της ελληνικής παιδείας τον αντιτάσσει στους **Γνωστικούς** τους οποίους τους θεωρεί μη-Έλληνες όσον αφορά τη σκέψη και όχι το γένος.

❁ Γνωρίζουμε από τον Πορφύριο, τον μαθητή και βιογράφο του Πλωτίνου, πως ο Πλωτίνος ήταν μαθητής του **Άμμωνίου Σακκά**, όπως και ο **Ώριγένης**. Για τον Άμμώνιο Σακκά δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία, εικάζεται, πάντως, πως ήταν **περιπατητικός φιλόσοφος**. Από τον Πορφύριο γνωρίζουμε επίσης πως ο Πλωτίνος και ο Ώριγένης είχαν συμφωνήσει να μην αποκαλύψουν τίποτα από τη διδασκαλία του δασκάλου τους Άμμωνίου ο οποίος πιθανώς δεν είχε αφήσει γραπτά.

Εικόνα 3 Άμμωνιος Σακκάς

❁ Ο Πλωτίνος ξεκίνησε αργά τη φιλοσοφία την οποία ανακάλυψε στα 28 του χρόνια, ενώ παρέμεινε στη Σχολή του Άμμωνίου για 11 χρόνια.

❁ Φεύγοντας από τη Σχολή του Άμμωνίου, ο Πλωτίνος ακολούθησε τον αυτοκράτορα **Γορδιανό τον 3^ο** στην εκστρατεία του εναντίον των Περσών, επειδή ήθελε να έρθει σε επαφή, να μάθει τη φιλοσοφία και τη σκέψη της Ανατολής.

Εικόνα 4 Γορδιανός III
(*Marcus Antonius Gordianus Pius Augustus*, 225 - 244 μ.Χ.)

Εικόνα 5 Ο θάνατος του Γορδιανού III

- Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας ο αυτοκράτορας δολοφονήθηκε. Η δολοφονία του αυτοκράτορα αποτελεί σύμπτωμα της πολιτικής αστάθειας μίας εποχής κατά την οποία κάθε δύο με τρία χρόνια ο αυτοκράτορας δολοφονείται, μπαίνει στη θέση του κάποιος άλλος, κ.ο.κ. Η χρονική αυτή περίοδος θα ονομαστεί από τους ιστορικούς ως **Εποχή Κρίσης** είναι η κρίση του 3^{ου} αιώνα μ.Χ.

Εικόνα 6 Ρωμαίοι στρατιώτες εναντίον των Γοθικών στρατευμάτων, μια σκηνή μάχης που αναπαριστά την Κρίση του 3^{ου} αι μ.Χ. - Σαρκοφάγος, Εθνικό Μουσείο Ρώμης.

- Όταν ο αυτοκράτορας δολοφονήθηκε, η ζωή του φίλου του Πλωτίνου κινδύνευσε. Για να αποφύγει τον κίνδυνο, ο Πλωτίνος δραπέτευσε και φυγαδεύτηκε στη Ρώμη.

- Στη Ρώμη, ο Πλωτίνος φιλοξενήθηκε στο σπίτι μίας πλούσιας χήρας πατρικίας, επιβεβαιώνοντας κατά τον τρόπο αυτό τις σχέσεις του με τους ανώτερους κύκλους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

- Εκεί ο Πλωτίνος ίδρυσε μία Σχολή. Η πατρικία ονομαζόταν Γεμίνα και έμενε μαζί με την κόρη της η οποία ονομαζόταν επίσης Γεμίνα. Η μητέρα Γεμίνα είχε φιλικές σχέσεις με τον αυτοκράτορα **Γαλλιηνό** (*Publius Licinius Egnatius Gallienus Augustus*, περίπου 218 - 268) και τη σύζυγό του τη **Σαλονίνα**.

Εικόνα 7 Άποψη εσωτερικού σπιτιού πλούσιων Ρωμαίων και Μωσαϊκό της Ελληνιστικής περιόδου.

Εικόνα 9 Κορνέλια Σαλονίνα
(Julia Cornelia Salonina, πέθανε στα 268)

Εικόνα 8 Νόμισμα με την προτομή του Γαλιηνού

Εικόνα 10 Ρωμαίοι Συγκλητικοί

- ❁ Ο κύκλος του Πλωτίνου στη Ρώμη περιλαμβάνει πολλούς επιφανείς κατοίκους της πρωτεύουσας, Συγκλητικούς και άλλους οι οποίοι επειδή εκτιμούν ότι ο Πλωτίνος είναι ένας άνθρωπος σοφός και δίκαιος τού αναθέτουν διάφορα πράγματα που δεν έχουν να κάνουν με τη φιλοσοφική του δραστηριότητα. Αναθέτουν, για παράδειγμα, στον Πλωτίνο την κηδεμονία ενός παιδιού που έμεινε ορφανό, όπως επίσης και την ευθύνη για την περιουσία του.
- ❁ Οι λεπτομέρειες του βίου του Πλωτίνου, που σχετίζονται με το πόσο δίκαιος και σοφός ήταν, αναφέρονται από τον Πορφύριο. Οι συγκεκριμένες αναφορές έχουν ως σκοπό τους το να καταδείξουν τον Πλωτίνο όχι μόνο ως έναν άνθρωπο που απλώς έλεγε σοφά πράγματα, αλλά κυρίως ως έναν άνθρωπο που ζούσε σύμφωνα με τη φιλοσοφία του.

**Ο Πλωτίνος πληρούσε το αίτημα της αρχαίας φιλοσοφίας:
Δε διδάσκεις κάτι, αλλά ζεις σύμφωνα με αυτήν τη φιλοσοφία!**

Η φιλοσοφία δεν είναι μια τεχνική μάθηση που διδάσκεται στις Σχολές αλλά είναι για τους Αρχαίους ένας τρόπος ζωής.

Κάτι που σε εμάς δεν ισχύει πλέον. Για εμάς η φιλοσοφία είναι κακώς μία ακαδημαϊκή δραστηριότητα και όχι τέχνη του βίου.

- ❁ Στη Ρώμη ο Πλωτίνος δίδαξε έως τον θάνατό του στη Σχολή που ο ίδιος ίδρυσε εκεί· δεν επέστρεψε ποτέ στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.

Η «Σχολή» του Πλωτίνου

✿ Τη Σχολή που ίδρυσε ο Πλωτίνος θα την εκλάβουμε ως «Σχολή» και όχι ως μία δογματική Σχολή στο πρότυπο των προηγούμενων.

✿ Η Σχολή είναι περισσότερο ένας κύκλος σεμιναρίων στο σπίτι της Γεμίνας. Ο Πλωτίνος κάνει σεμινάρια που τα παρακολουθούν διάφοροι οι οποίοι δεν είναι υποχρεωμένοι να παρουσιάζονται ως μαθητές του.

Εικόνα 11 Λεπτομέρεια από προτομή του Πλωτίνου

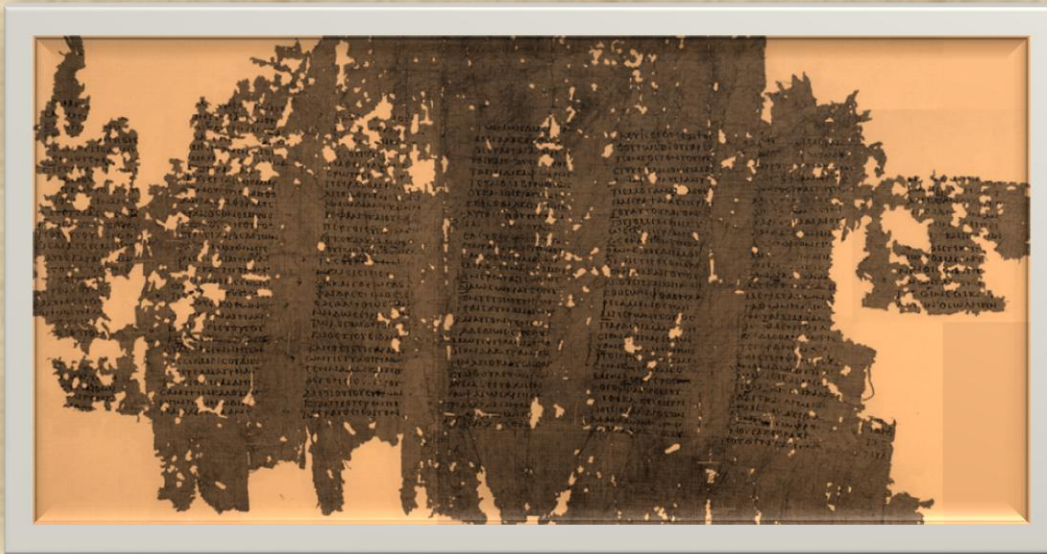
✿ Τα μαθήματα της Σχολής του Πλωτίνου είναι σεμιναριακού τύπου με έναν χαρακτήρα χαλαρό. Ο Πλωτίνος δεν επέβαλλε τη θεωρία του, ενώ γύρω του δεν έπρεπε να υπάρχουν άνθρωποι που συμφωνούσαν μόνο μαζί του.

✿ Από την άλλη, η θεωρία του Πλωτίνου είναι συγκροτημένη, δεν είναι μία θεωρία που επιβάλλεται να την πιστεύουν και οι άλλοι. Ο Πορφύριος, ωστόσο, αναφέρει ότι ο Πλωτίνος δεν έκανε παρουσίαση των θέσεων του. Εάν δεν υπήρχε ένα ερώτημα, ο ίδιος δε θα μιλούσε. Οπότε κάποιος έθετε ένα ζήτημα και, στη συνέχεια, γινόταν συζήτηση επάνω σ' αυτό, για παράδειγμα, θα μπορούσε να είναι ένα ερώτημα όπως το: είναι η ψυχή αθάνατη; ή το κλασικό πλατωνικό ερώτημα: είναι η ψυχή χωριστή ή όχι από το σώμα; ή και άλλα ερωτήματα πιο πλωτινικά.

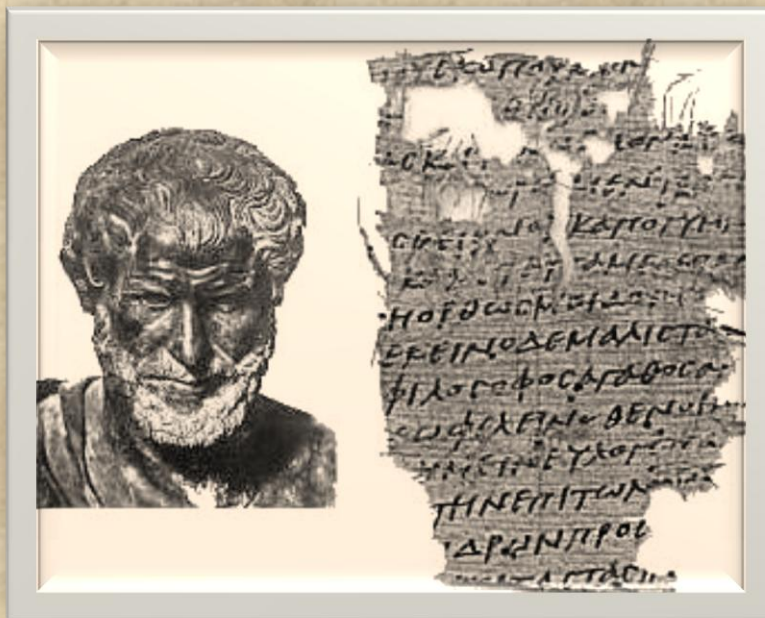
✿ Συνήθως η συζήτηση στη «Σχολή» δεν ξεκινούσε με τη διατύπωση ενός ερωτήματος, αλλά ξεκινούσε με την ανάγνωση ενός υπομνήματος.

✿ Στην εποχή του Πλωτίνου αναβιώνει ο **Αριστοτελισμός**, μετά αναβιώνει ο Πλατωνισμός. Η αναβίωση συνίσταται κυρίως στη συγγραφή σχολίων. *Δεν έχουμε ακόμα κάποιον σημαντικό φιλόσοφο, περιμένουμε την έλευση του Πλωτίνου για να έχουμε έναν νέο πρωτότυπο φιλόσοφο.* Υπάρχουν λοιπόν πολλά υπομνήματα, σχόλια σε κείμενα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη.

✿ Στη «Σχολή», οπότε, ξεκινούσαν τη συζήτηση με την ανάγνωση ενός σχολείου, έπειτα συνέχιζαν με ένα βιβλίο δευτερεύουσας βιβλιογραφίας, ένα άρθρο κάποιου που ανέλυε ένα κομμάτι του Πλάτωνα ή του Αριστοτέλη. Το διαβάζανε και έπειτα συζητούσαν το εάν ο σχολιαστής έχει δίκιο που ερμηνεύει με τον Α ή με τον Β τρόπο τον Πλάτωνα ή τον Αριστοτέλη ή όχι. Αυτού του είδους η δουλειά γινόταν στα σεμινάρια.

Εικόνα 12 Εννέα διαδοχικές στήλες από ρολό παπύρου που περιέχει πλατωνικό διάλογο *Φαίδρο* (242d-244e).

Εικόνα 13 Απόσπασμα από την *Ποιητική* του Αριστοτέλη, περίπου 355 π.Χ.

Εικόνα 14 Έπικτητος (Epictetus, περίπου 55-135 μ.Χ.)

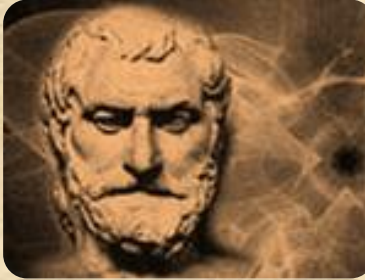
✿ Ο Πορφύριος αναφέρει αναλυτικά ποια υπομνήματα ποιων φιλοσόφων διαβάζονταν στα σεμινάρια, από τα οποία όμως στις μέρες μας δεν έχουμε σχεδόν κανένα.

✿ Τα μόνα έργα που έχουν σωθεί ολόκληρα από την αρχαιότητα είναι του Πλάτωνα, του Πλωτίνου και του Έπικτήτου ενός Στωικού φιλοσόφου των αυτοκρατορικών χρόνων που είχε γράψει ηθικές πραγματείες.

Εικόνα 15 Έπικουρος (Epicurus, 341-270 π.Χ.)

✿ Για τον Άριστοτέλη γνωρίζουμε πως έχουν χαθεί τα λεγόμενα εξωτερικά έργα, τα δημοσιευμένα, έχουμε τις ακροαματικές πραγματείες –τα εσωτερικά. Από τους Στωικούς δεν έχουμε τίποτα. Ο Έπίκουρος ούτως ή άλλως δεν ενδιέφερε τον Πλωτίνو, από το έργο του σώζονται τρεις επιστολές, από τους Προσωκρατικούς δεν έχουμε τίποτα παρά μόνο σπαράγματα.

Εικόνα 16

Θαλής ο Μιλήσιος
(περίπου 630/635-543 π.Χ.)

Αναξίμανδρος,
(610–547 π.Χ.)

Αναξίμενης,
(585–528 π.Χ.)

✿ Ο Πλωτίνος προφανώς διέθετε τα έργα τα οποία εμείς δε διαθέτουμε, όπως επίσης διέθετε και τα σχόλια του Αττικού, του Γάιου που ούτε αυτά τα διαθέτουμε. Έχουμε κάποια άλλα σχόλια όπως αρκετά του **Αλεξάνδρου του Αφροδισιεύς** και την επιτομή του **Άλκινόου** για το τι έλεγε ο Πλάτων.

✿ Ωστόσο, τα περισσότερα έργα και σχόλια δεν τα έχουμε.

Εικόνα 17

Αρχή του κειμένου της πραγματείας του Αλεξάνδρου του Αφροδισιεύς Περι είμαρμένης. Από ανώνυμη έκδοση, δημοσιευμένη το 1658.

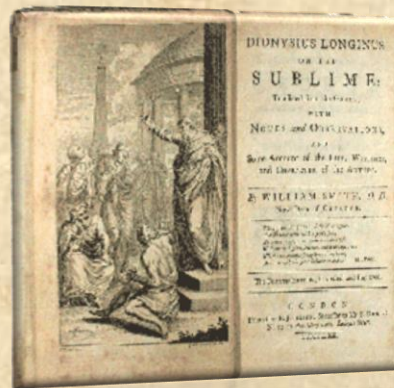
Οι Μαθητές του Πλωτίνου

Υπάρχει ένας πιο ευρύς αλλά και ένας πιο στενός κύκλος ο οποίος περιλαμβάνει τους φανατικούς μαθητές του Πλωτίνου. Στους μαθητές αυτούς περιλαμβάνονται δύο φιλόσοφοι που θα συνεχίσουν και μετά από τον θάνατο του Πλωτίνου: ο Πορφύριος και ο Άμελιος ο οποίος ξεκίνησε ως μαθητής του Λογγίνου.

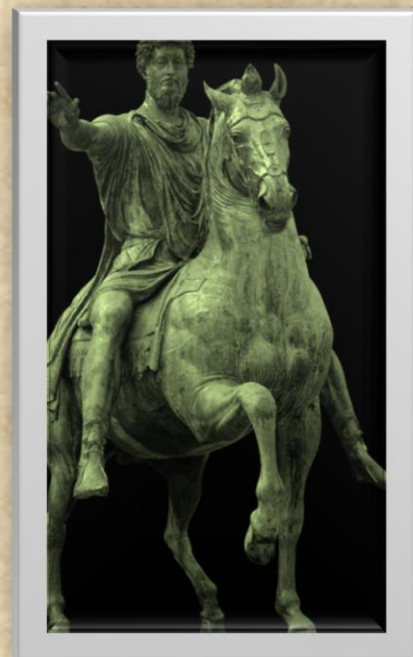
Εικόνα 18 Ο Πλωτίνος και οι μαθητές του

Ο Πορφύριος, ο δεύτερος σημαντικός Νεοπλατωνικός φιλόσοφος μετά τον Πλωτίνου, φτιάχνει μία δική του εκδοχή του Νεοπλατωνισμού, μία εκδοχή που περιλαμβάνει την προσπάθεια συμφιλίωσης του Πλάτωνα με τον Αριστοτέλη, πράγμα που δεν περιέχεται στις δραστηριότητες του Πλωτίνου.

Εικόνα 19 Περί ύψους του Λογγίνου (αρχ. Λογγίνος, 1ος αι μ.Χ.)

Ο Λογγίνος, ο πρώτος δάσκαλος του Άμελιου, ήταν ένας σημαντικός θεωρητικός Αθηναίος και όχι ακριβώς φιλόσοφος ο οποίος ζει στην Αθήνα. Οι πληροφορίες που έχουμε γι' αυτόν λένε πως ο Λογγίνος ήταν σαν ιστορικός της λογοτεχνίας με τη σημερινή έννοια. Ο Λογγίνος θα βρεθεί στην Πλατωνική Ακαδημία η οποία ωστόσο εξακολουθεί να υπάρχει μόνο ως όνομα.

Εικόνα 20

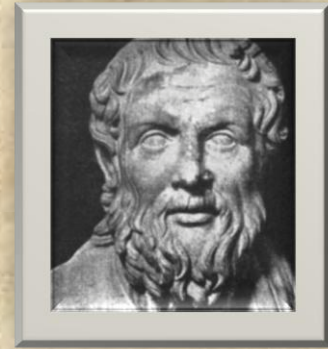
Μάρκος Αύρηλιος Αντωνίνος
Αύγουστος (*Imperator Caesar
Marcus Aurelius Antoninus
Augustus*, 121-180 μ.Χ.)

- Η Ακαδημία καταστρέφεται και δεν επανέρχεται ποτέ, παρόλο που ο **Μάρκος Αύρηλιος** πηγαίνει στα 176 μ.Χ. στην Αθήνα και δίνει χρήματα για την ίδρυση τεσσάρων εδρών φιλοσοφίας, μία από αυτές τις έδρες είναι η **Πλατωνική**.

Εικόνα 22

Ραφαήλ, *Η Σχολή των Αθηνών*, 1510-1511, Νωπογραφία, Αποστολικό Παλάτι, Πόλη του Βατικανό (Raffaello Sanzio da Urbino, *Scuola di Atene*).

Εικόνα 21 Νουμήνιος ο Ξ Απαμείας (β' μισό του 2^{ου} μ.Χ.)

- Ο Λογγίνος παραμένει στην Αθήνα, ενώ ο μαθητής του **Άμέλιος**, εξαιτίας της φήμης του Πλωτίνου η οποία διαρκώς εξαπλώνεται, αναχωρεί για τη Ρώμη με σκοπό να παρακολουθήσει τα μαθήματά του.
- Έπειτα από τα σεμινάρια, τη διδασκαλία, δηλαδή, του Πλωτίνου, φεύγοντας ο Άμέλιος από τη Σχολή, θα κατευθυνθεί προς τη Συρία, μάλλον προς την Απάμεια πατρίδα του σημαντικού Μεσοπλατωνικού φιλοσόφου **Νουμηνίου**.

Εικόνα 23 Η Απάμεια της Συρίας τον 19^ο αιώνα στον φωτογραφικό φακό ενός περιηγητή.

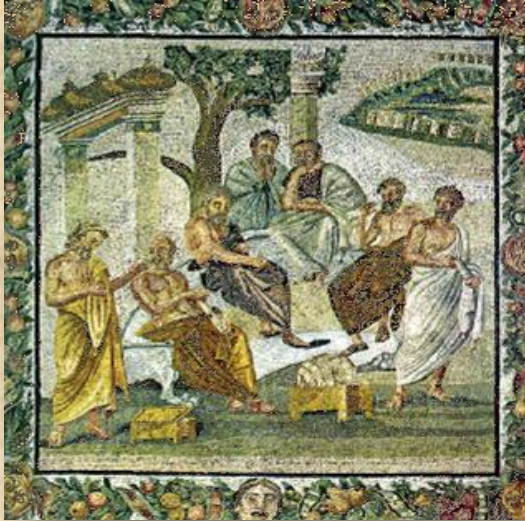
- Ο Πλωτίνος μάλιστα κάποια στιγμή κατηγορήθηκε για λογοκλοπή, για αντιγραφή του Νουμηνίου. Γνωρίζοντας απ' έξω το Νουμήνιο ως φανατικός θαυμαστής του, ο Άμέλιος αναλαμβάνει να ανασκευάσει τις κατηγορίες κατά του Πλωτίνου με σκοπό να δείξει πως ο Πλωτίνος δεν είχε αντιγράψει το Νουμήνιο.

Εικόνα 24 Ίαμβλιχος

- Στη Συρία ο Άμέλιος φαίνεται πως ιδρύει μια Σχολή στην οποία θα διδάξει μετέπειτα ο **Ίαμβλιχος**. Ο Ίαμβλιχος (λατ. *Iamblichus Chalcidensis*, περίπου 245–325 μ.Χ.) θα είναι ο επόμενος σημαντικός Νεοπλατωνικός φιλόσοφος μετά από τον Πορφύριο.

Εξαιτίας της μεγάλης επίδρασης που επιφέρει η σκέψη του Πλωτίνου, ιδρύονται Νεοπλατωνικές Σχολές σε όλη την αυτοκρατορία μετά από αυτόν.

Εικόνα 25 Η Πλατωνική Ακαδημία
(Πομπηία, 1^{ος} αι. μ.Χ.)

Έτσι, η «Σχολή» στη Ρώμη παραμένει, ιδρύεται η Σχολή στη Συρία και η Νεοπλατωνική Σχολή στην Αθήνα, δηλαδή η ονομαζόμενη Ακαδημία γίνεται Νεοπλατωνική. Έπειτα ιδρύεται Σχολή και στην Αλεξάνδρεια η οποία, ωστόσο, δεν είναι μία συγκροτημένη Σχολή, θα μπορούσε να εκληφθεί περισσότερο ως σύνολο ανθρώπων με κοινές προκειμένες.

Πορφύριος

Από τον [Πορφύριο](#), τον μαθητή και τον πιο σημαντικό φιλόσοφο της Σχολής του Πλωτίνου, έχουμε τις πληροφορίες που αφορούν την ωριμότητα του Πλωτίνου: τον ερχομό του στη Ρώμη και την ίδρυση της Σχολής του.

Εικόνα 26 Πορφύριος

Ο Πορφύριος έγραψε τη βιογραφία του Πλωτίνου: το *Περί Πλωτίνου Βίου* [*Περί τοῦ Πλωτίνου βίου καὶ τῆς τάξεως τῶν βιβλιῶν αὐτοῦ*] που προτάσσεται πάντοτε στις εκδόσεις των έργων του Πλωτίνου και περιλαμβάνεται ως εισαγωγικό συνήθως σε κάθε έκδοση των *Έννεάδων*.

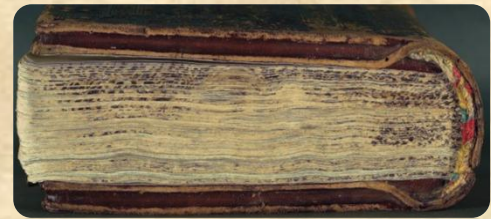
Εικόνα 27 Ο Πορφύριος και τα Δέντρα του

Εικόνα 28
Απόσπασμα από το *Περί Πλωτίνου Βίου*

✿ Ο Πορφύριος ήταν ο εκδότης του έργου του δάσκαλού του, αλλά και ο διορθωτής των πραγματειών που του έδινε ο ίδιος ο Πλωτίνος.

✿ Ο Πορφύριος έκανε την τελική έκδοση του έργου του Πλωτίνου το οποίο το ονόμασε *Έννεάδες*.

Εικόνα 29
Περί Πλωτίνου Βίου

Έννεάδες

Εικόνα 30
Σελίδα της 1ης Έννεάδος του Πλωτίνου

✿ Ο Πορφύριος εξέδωσε τις Έννεάδες σε 6 τόμους. Ο κάθε τόμος έχει 9 πραγματείες, γι' αυτό ονομάζονται και Έννεάδες. Το σύνολο των πραγματειών είναι 54.

✿ Ο λόγος για τον οποίο οι 6 τόμοι έχουν από 9 πραγματείες ο καθένας από αυτούς απαντά σε μια αριθμολογική τάση της εποχής. Για τους **Νεοπυθαγόρειους** το 9 είναι ο τέλειος αριθμός και γι' αυτόν τον λόγο ο Πορφύριος εξέδωσε το έργο του Πλωτίνου κατ' αυτόν τον τρόπο (9 πραγματείες ανά τόμο). Για να το κάνει αυτό, για να βγαίνει, δηλαδή, ο αριθμός 9 κάθε φορά, ο Πορφύριος έκανε διάφορα τεχνάσματα όπως το να κόβει τις πραγματείες, καθώς οι πραγματείες δεν ήταν τόσες, ήταν λιγότερες.

✿ Όπως έχει δείξει η σύγχρονη φιλολογική έρευνα, τέσσερις από τις πραγματείες συγκροτούν ένα έργο. Συγκροτούν δηλαδή μία πραγματεία την οποία ο Πορφύριος την έκοψε, τη χώρισε και την έβαλε σε διάφορα σημεία των Έννεάδων όχι μόνο με σκοπό τού να βγαίνει ο αριθμός 9, αλλά και για προσδώσει στο έργο του Πλωτίνου τη συστηματική σειρά που ήθελε να έχει αυτό.

Εικόνα 31 Οι Νεοπυθαγόρειοι

Παραπομπές στις Έννεάδες

■ Η αναγνώριση των παραπομπών βασίζεται στο πώς είναι χωρισμένες οι Έννεάδες και οι πραγματείες.

■ Για καλύτερη κατανόηση των παραπομπών δίνεται:

(α) ένα παράδειγμα παραπομπής στον Πλάτωνα: π.χ. **438** (αριθμός) **a** (ή b ή c, κ.λ.π., μικρό γράμμα λατινικού αλφαβήτου) **1-5** (έπειτα έχουμε τον αριθμό των αράδων).

Ο χωρισμός του έργου του Πλάτωνα γίνεται σε Βιβλία.

438a₁₋₅

438 Μήτοι τις, ἦν δ' ἐγώ, ἀσκέπτους ἡμᾶς ὄντας θορυβήση,
ὡς οὐδείς ποτοῦ ἐπιθυμεῖ ἀλλὰ χρηστοῦ ποτοῦ, καὶ οὐ σίτου
ἀλλὰ χρηστοῦ σίτου. πάντες γὰρ ἄρα τῶν ἀγαθῶν ἐπιθυ-
μοῦσιν· εἰ οὖν ἡ δίψα ἐπιθυμία ἐστί, χρηστοῦ ἂν εἴη εἴτε
5 πώματος εἴτε ἄλλου ὅτου ἐστὶν ἐπιθυμία, καὶ αἱ ἄλλαι οὕτω.

Πλάτων, *Πολιτεία*, (εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια) Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Πόλις, Αθήνα, 2002¹⁹, 438a₁₋₅.

(β) και ένα παράδειγμα παραπομπής στον Αριστοτέλη: *Μετά τά Φυσικά* 1052b₆₋₉.

Ο χωρισμός του έργου του Αριστοτέλη γίνεται σε Κεφάλαια.

1052b₆₋₉

[1052b.6] τούτων τινὶ ἔσται, ὅτε δὲ ἄλλω ὃ καὶ μᾶλλον ἐγγὺς τῷ
ὀνόματί ἐστι, τῇ δυνάμει δ' ἐκεῖνα, ὥσπερ καὶ περὶ στοι-
χείου καὶ αἰτίου εἰ δέοι λέγειν ἐπὶ τε τοῖς πράγμασι διορί-
ζοντα καὶ τοῦ ὀνόματος ὄρον ἀποδιδόντα. ἔστι μὲν γὰρ ὡς

Αριστοτέλους, *Τῶν Μετά τά Φυσικά*

Διαδικτυακή πηγή:

http://users.uoa.gr/~nektar/history/tributes/ancient_authors/Aristoteles/metaphysica.htm

- Οι Έννεάδες είναι χωρισμένες σε 6 τόμους (σε 6 βιβλία) που αριθμούνται από το 1 έως το 6 (π.χ., 1^η, 2^η, 3^η...6^η) και συμβολίζονται με λατινικούς αριθμούς από το I έως το VI.

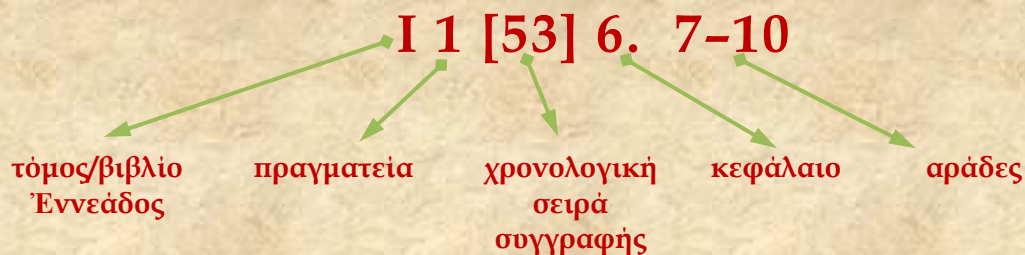
I, II, III, IV, V, VI

- Παράδειγμα παραπομπής στις Έννεάδες: Εάν θέλουμε να παραπέμψουμε στις αράδες 7 έως 10 του 6^{ου} κεφαλαίου της 1^{ης} πραγματείας της 1^{ης} Έννεάδος, η παραπομπή είναι η εξής:

I (συμβολισμός με λατινικούς αριθμούς) 1 (συμβολισμός πραγματείας με αραβικούς αριθμούς) 6. (κεφάλαιο) 7-10 (αράδες)

I 1 6. 7-10

- Ένα είδος παραπομπής που συνηθίζεται πλέον είναι, για παράδειγμα, το εξής: I 1 [53] 6. 7-10. Στον αριθμό 53 εντός των αγκυλών βρίσκεται η χρονολογική σειρά της συγγραφής την οποία μάς τη δίνει ο Πορφύριος. Η χρονολογική σειρά της συγγραφής είναι σημαντική για την καλύτερη ανάγνωση και κατανόηση του Πλωτίνου.

Χρονολόγηση και έκδοση του έργου του Πλωτίνου από τον Πορφύριο

- Όταν ο Πορφύριος πηγαίνει στη Σχολή, ο Πλωτίνος έχει ήδη γράψει τις πρώτες, περίπου 20, πραγματείες του. Καθώς γίνεται ο βασικός μαθητής του Πλωτίνου, ο Πορφύριος διορθώνει κάποιες πολύ σημαντικές πραγματείες που ακολουθούν. Κάποια στιγμή ο ίδιος ο Πορφύριος αναφέρει πως έπαθε κατάθλιψη και ότι ο δάσκαλός του το κατάλαβε αυτό και έτσι τον έστειλε να πάει ένα ταξίδι. Ο Πορφύριος έφυγε και πήγε στη Σικελία. Ο Πλωτίνος συνέχισε να γράφει και έστειλε τις πραγματείες του στη Σικελία, εκεί ο Πορφύριος τις διόρθωνε. Οπότε ο Πορφύριος έλειπε όταν πέθανε ο Πλωτίνος, όπως και ο Αμέλιος ο οποίος είχε ήδη φύγει για τη Συρία. Ο Πορφύριος κράτησε αυτές τις πραγματείες και τις εξέδωσε.

- Η έκδοση των πραγματειών διαφέρει από τη χρονολογική σειρά της συγγραφής τους. Ο Πορφύριος, πάντως, μάς δίνει δύο καταλόγους των πραγματειών του Πλωτίνου:

<p>(α) Ο πρώτος κατάλογος καταγράφει τις πραγματείες όπως αυτές γράφτηκαν.</p>	<p>(β) Ο δεύτερος κατάλογος καταγράφει τη σειρά με την οποία ο Πορφύριος εξέδωσε τις πραγματείες.</p>
--	---

- Για τον χρονολογικό κατάλογο (α), ο Πορφύριος λέει πως όταν έφθασε ο ίδιος στη Σχολή ο Πλωτίνος είχε γράψει τις πρώτες 21 πραγματείες που αναφέρονται ως 1^η, 2^η, κ.λ.π., μετά έγραψε άλλες τόσες, και τις υπόλοιπες αφότου ο Πορφύριος έφυγε από τη Σχολή προς τη Σικελία.
- Ο δεύτερος κατάλογος (β) αποτελεί έναν τρόπο για να αναδείξει ο Πορφύριος τον έαυτό του. Κατ' αρχάς, ο Πορφύριος διατείνεται ότι οι πρώτες πραγματείες δεν είναι και τόσο ενδιαφέρουσες –πράγματι οι τέσσερις πρώτες είναι πολύ σχολικές ακόμα και ασχολούνται με παραδοσιακά θέματα όπως το εάν είναι η ψυχή αθάνατη. Έπειτα αρχίζουμε να βλέπουμε τον Πλωτίνο να φτιάχνει το δικό του σύστημα. Ο Πορφύριος ισχυρίζεται πως η μέση περίοδος του Πλωτίνου είναι η πιο σημαντική και έπειτα επέρχεται περίοδος παρακμής λόγω του ότι ο Πλωτίνος πλέον γερνάει.
- Με άλλα λόγια, ο Πορφύριος θέλει να πει πως ο Πλωτίνος έγραψε τις καλές του πραγματείες όταν ήταν και ο βασικός του μαθητής, ο ίδιος δηλαδή ο Πορφύριος, στη Σχολή. Στην πραγματικότητα, κάποιες από τις τελευταίες του πραγματείες, υποτίθεται της παρακμής, είναι από τις πιο λαμπρές, από τις σημαντικότερες. Συνεπώς αυτή η διάκριση που κάνει ο Πορφύριος δεν ισχύει.
- Ο Πορφύριος εξέδωσε το έργο του Πλωτίνου όχι με τη χρονολογική σειρά, αλλά με μία σειρά η οποία μπορεί να ονομαστεί ως συστηματική. Η συστηματική σειρά της έκδοσης διαθέτει προβλήματα, αλλά και πλεονεκτήματα.
- Η συγκεκριμένη σειρά φιλοδοξεί να παρουσιάσει το έργο του Πλωτίνου με τον τρόπο με τον οποίο, σύμφωνα πάντοτε με τον Πορφύριο, ο ίδιος ο Πλωτίνος πίστευε πως πρέπει να κάνουμε φιλοσοφία, βάσει της σειράς, δηλαδή, που πρέπει να ακολουθεί η μέθοδος της φιλοσοφίας, και όχι μόνο με τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να διαβάζεται το έργο του.

Η φιλοσοφική μέθοδος του Πλωτίνου είναι αναγωγική, δηλαδή μια μέθοδος που ξεκινά από τον άνθρωπο, από τον αισθητό κόσμο και σιγά-σιγά ανάγεται στις αρχές, στο νοητό και πέραν του νοητού.

- Ο Πορφύριος εκδίδει με αυτόν τον τρόπο τις πραγματείες, έτσι η 1^η Έννεάς έχει να κάνει με πραγματείες για τον άνθρωπο. Για τον ίδιο λόγο και η 1^η πραγματεία, η οποία είναι χρονολογικά η 21^η, έχει τον τίτλο: *Τι είναι ο άνθρωπος*.
- Συνεπώς, ξεκινάμε από μία τέτοιου τύπου ερώτηση: *Τι είμαστε εμείς; Γιατί εμείς κάνουμε φιλοσοφία;* Και μετά αναγόμεστε στα ερωτήματα τι είναι ο κόσμος, τι είναι η ψυχή, τι είναι ο νους, κ.λ.π. Οπότε η έκδοση του Πορφύριου ακολουθεί αυτήν τη σειρά και γι' αυτόν τον λόγο δεν είναι κατακριτέα, είναι μία πολύ σοβαρή προσπάθεια.

Δυσκολίες στη μελέτη και την κατανόηση του έργου του Πλωτίνου

- Η σειρά με την οποία ο Πορφύριος εκδίδει το έργο του Πλωτίνου παρουσιάζει ωστόσο ένα πρόβλημα για τους μελετητές. Εάν δεν το διαβάσεις το έργο του Πλωτίνου με τη συγκεκριμένη σειρά σαν φιλόσοφος που σε ενδιαφέρει να γίνεις πλωτικός, το πρόβλημα εντοπίζεται στο ότι μέσα από αυτήν τη σειρά δεν μπορεί να γίνει κατανοητό εάν υπάρχει εξέλιξη στη θέση του Πλωτίνου ή όχι, εάν ο Πλωτίνος έχει μία θέση την οποία την απορρίπτει και έπειτα διατυπώνει μία άλλη στη θέση της ή εάν ο ίδιος αλλάζει γνώμη. Έχει λοιπόν καθιερωθεί τις τελευταίες δεκαετίες οι μελετητές του να τον διαβάζουν χρονολογικά για να μπορέσουν να παρακολουθήσουν με ποιον τρόπο σιγά-σιγά αρθρώνει τη σκέψη του, πώς αρθρώνονται τα ερωτήματα που θέτει, καθώς δεν τα έχει όλα μαζεμένα έξ αρχής.
- Οι φιλόσοφοι είναι σαν τους επιστήμονες, θέτουν ένα ερώτημα, αυτό το ερώτημα τους παραπέμπει σε ένα άλλο, σε ένα άλλο κ.ο.κ. Μία λύση που προτείνεται ίσως να δημιουργεί κάποιο άλλο πρόβλημα, λύνοντας αυτό το πρόβλημα, προκύπτει ένα άλλο, κ.λ.π.
- Για να παρακολουθήσουμε όλη αυτή τη διαδικασία και να δούμε πώς ο Πλωτίνος έφθασε να μιλήσει για την ύπαρξη του Ένός, για την ύπαρξη των τριών αρχών, κ.λ.π., πρέπει να τον διαβάσουμε χρονολογικά ή τουλάχιστον αυτός είναι ένας τρόπος πρόσφορος για να μπορέσουμε να ανασυγκροτήσουμε τα στάδια της σκέψης του. Όταν ο Πλωτίνος διαβαστεί κατά τον τρόπο αυτό, πράγματι φαίνεται πως υπάρχει εξέλιξη στη σκέψη του.
- Πριν από την τελική έκδοση του έργου του Πλωτίνου που έχουμε τη δεκαετία του '70, η οποία ολοκληρώνεται στα 1973, οι προηγούμενοι μελετητές πίστευαν ότι ο Πλωτίνος είναι, πράγμα που διαβάζεται στα εγχειρίδια της εποχής, ένας δογματικός φιλόσοφος, ότι σε κάθε σημείο του έργου του υπάρχει ολόκληρη η θεωρία του η οποία δεν αλλάζει.
- Πράγμα το οποίο δεν είναι αληθές. Αντιθέτως, εάν ο Πλωτίνος διαβαστεί χρονολογικά, είναι φανερό ότι δεν είναι δογματικός φιλόσοφος, είναι διαλεκτικός.

Τι σημαίνει διαλεκτικός φιλόσοφος; Ο διαλεκτικός φιλόσοφος συνθέτει ένα ζήτημα, προσπαθεί να το λύσει, βλέπει ενδεχομένως ότι είναι λάθος η λύση που δίνει, την παίρνει πίσω, την ξαναδουλεύει και δεν είναι πάντοτε σίγουρος για κάθε πτυχή της θεωρίας του, τη θεωρία του την αλλάζει.

- Και γι' αυτόν τον λόγο, η αρίθμηση εξυπηρετεί την ευκολία όσων μελετούν τον Πλωτίνου. Οι μελετητές θέλουν, δηλαδή, να ξέρουν κάθε φορά που αναφέρουν μία πραγματεία τι σειρά έχει αυτή χρονολογικά.

- Σ' αυτήν, του παραδείγματος, που είναι η προτελευταία (**I 1 [53] 6. 7-10**), είναι δυνατό μετά βεβαιότητας να ειπωθεί ότι στην πραγματεία αυτή υπάρχει όλο το σύστημα.
- Ωστόσο, για μία πραγματεία με τον αριθμό 12 ή 14 ξέρουμε πως ο Πλωτίνος εξακολουθεί να ψάχνει, προσπαθεί να φτιάξει το σύστημα, το οποίο όμως δεν το έχει φτιάξει ακόμα.
- Ο χαρακτηρισμός του Πλωτίνου ως διαλεκτικού και όχι ως δογματικού φιλοσόφου δε σημαίνει πως ο ίδιος δεν έχει πρόθεση συστήματος. Ο Πλωτίνος προτίθεται να φτιάξει ένα σύστημα, από την άλλη αυτό δε σημαίνει επίσης πως τα καταφέρνει κιόλας.

■ Το ίδιο συμβαίνει και με τον Αριστοτέλη. Παλαιότερα οι μελετητές θεωρούσαν πως ο Αριστοτέλης είναι συστηματικός και έχει φτιάξει ένα σύστημα. Αυτό όμως δεν ισχύει. Ο Αριστοτέλης έχει την πρόθεση να φτιάξει ένα σύστημα, όμως άλλο να έχει την πρόθεση και άλλο να έχει ένα πλήρες σύστημα.

- Αυτό, πάντως, δε συνιστά αδυναμία του φιλοσόφου, αυτό σημαίνει πως ναί μεν είναι δύσκολο να φτιάξεις ένα σύστημα, αλλά είναι πραγματικά δύσκολο το να φτιάξεις ένα σύστημα το οποίο να μην είναι διάτρητο. Ο σοβαρός φιλόσοφος βλέπει τις τρύπες, δεν τις καλύπτει απλώς και έπειτα διατείνεται ότι το σύστημά του είναι ωραίο.
- Όσον αφορά τα σεμινάρια τώρα του Πλωτίνου, ξέρουμε περίπου τι διάβαζαν εκεί. Αυτό συνιστά μία πολύ μεγάλη επιπρόσθετη δυσκολία στην ανάγνωση του Πλωτίνου.

Ο Πλωτίνος έχει πίσω του 900 χρόνια φιλοσοφίας, ωστόσο, όχι φιλοσοφίας που έχει πεθάνει, αλλά ζωντανής φιλοσοφικής διαμάχης για το τι είναι το όν, για το εάν η ψυχή είναι χωριστή ή αθάνατη, για το εάν ο νους είναι χωριστός ή όχι, για το εάν η γνώση στηρίζεται στην αίσθηση ή δε στηρίζεται στην αίσθηση, κ.λ.π.

- Αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο ιστορικό βάθος. Για να σκεφθούμε πόσο μεγάλο είναι αυτό το ιστορικό βάθος, πρέπει να σκεφθούμε το δικό μας ιστορικό βάθος. Εάν πάμε προς τα πίσω στη νεότερη φιλοσοφία, είναι 400 χρόνια μέχρι τον **Καρτέσιο**, στην περίπτωση του Πλωτίνου μιλάμε για 500 χρόνια επιπλέον.

Εικόνα 33
Καρτέσιος

- Ο Πλωτίνος συνομιλεί με τους προγενέστερους φιλοσόφους, επειδή είναι μία παράδοση ζωντανή ή τουλάχιστον κάποια κομμάτια της παράδοσης αυτής έρχεται σε αντιπαράθεση με αυτούς, όχι με όλους (ευτυχώς), αλλά με τους περισσότερους.

- ❁ Εμείς όμως δε γνωρίζουμε ποιους εμπλέκει κάθε φορά γι' αυτήν την αντιπαράθεση. Μπορούμε να αναγνωρίσουμε τον Πλάτωνα και τον Άριστοτέλη, μπορούμε να αναγνωρίσουμε κάποια άλλα βασικά πράγματα, αλλά δεν μπορούμε να τα αναγνωρίσουμε όλα.
- ❁ Το παραπάνω αποτελεί μία δυσκολία που έχει ο μελετητής του Πλωτίνου, όχι ο φιλόλογος. Ο μελετητής πρέπει να ανασυγκροτήσει το πλαίσιο της συζήτησης. Πολλές φορές ο Πλωτίνος φαίνεται να λέει κάτι ξεκάρφατο, καθώς οι ακροατές του έχουν τις ίδιες πληροφορίες με αυτόν· δε χρειάζεται, λοιπόν, να τους πει, για παράδειγμα: *όπως λέει ο Αλέξανδρος ο Αφροδισιεύς στο τάδε χωρίο ή ο Άριστοτέλης*. Οι ίδιοι, οι μαθητές ή όσοι παρακολουθούν, το χωρίο το έχουν μόλις διαβάσει, το έχουν μπροστά τους, άρα, ο Πλωτίνος δε χρειάζεται να το γράψει.
- ❁ Αντίθετα, οι μελετητές του έργου του Πλωτίνου δεν το έχουν μπροστά τους το χωρίο και δεν το γνωρίζουν. Συνεπώς, για όσους μελετούν τον Πλωτίνου παρουσιάζεται μία πολύ μεγάλη δυσκολία αφενός στην ανασυγκρότηση της συζήτησης, αφετέρου στην προσπάθεια ανασυγκρότησης των θέσεων που συγκρούονται.
 - ❁ Η δυσκολία στην προσπάθεια ανασυγκρότησης των θέσεων που συγκρούονται έγκειται στον διαλεκτικό τρόπο της σκέψης του Πλωτίνου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον δύσκολο εντοπισμό της πρωτοτυπίας στο έργο του. **Πρόκειται για μία φιλοσοφική δυσκολία.**
- ❁ Μία φιλολογική δυσκολία έχει να κάνει με τη γλώσσα. Οι πραγματείες του Πλωτίνου είναι γραμμένες με προφορικό τρόπο, αναπαράγουν τη συζήτηση που γίνεται στο σεμινάριο. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας του ότι από ό,τι φαίνεται ο ίδιος ο Πλωτίνος δεν έχει καμία πρόθεση συγγραφής βιβλίων. Η έλλειψη πρόθεσης για τη συγγραφή βιβλίων υποδεικνύεται στη βιογραφία του Πλωτίνου, εάν θέλουμε φυσικά να πιστέψουμε πλήρως όσα λέει ο Πορφύριος για τον δάσκαλό του. Η επιφύλαξη που κρατούν οι μελετητές στα λεγόμενα του μαθητή βασίζεται στην τάση του Πορφύριου να αγιοποιεί τον δάσκαλό του, να τού προσδίδει χαρακτηριστικά μεγάλου σοφού. Ωστόσο, στο σημείο αυτό ο Πορφύριος δε φαίνεται να έχει κάποιον λόγο για να πει κάτι διαφορετικό.
- ❁ Οι πραγματείες αποτελούν καταγραφή των συζητήσεων, του μαθήματος από τον ίδιο τον Πλωτίνου. Πρόκειται λοιπόν για ένα είδος σημειώσεων προς τους μαθητές του οι οποίες καταγράφονταν από τον Πλωτίνου τα βράδια έπειτα από το σεμινάριο. Οι σημειώσεις είχαν ζητηθεί από τους μαθητές και αυτό συνιστά τον λόγο για τον οποίο ο Πλωτίνος άρχισε να γράφει στα 50 του. Η καταγραφή των συζητήσεων υπό τη μορφή σημειώσεων επεξηγεί τον έντονο προφορικό χαρακτήρα των πραγματειών του Πλωτίνου.
- ❁ Ο έντονος προφορικός χαρακτήρας των πραγματειών του Πλωτίνου δε στερεί κάτι από τη λογοτεχνική τους ομορφιά. Το πρόβλημα, ωστόσο, εντοπίζεται στην ελλειπτικότητα του παραπάνω χαρακτήρα, δηλαδή λείπουν υποκείμενα, λείπουν ρήματα, ενώ, πολλές φορές, δεν ξέρει καν για τι μιλάει.

- ❁ Ταυτόχρονα, η γλώσσα του Πλωτίνου αρχαίζει, παρόλο που γράφει έπειτα από τον Αλέξανδρο τον Αφροδισιέα ο οποίος γράφει σε μία πολύ απλή κοινή η οποία μπορεί να διαβαστεί ακόμα και χωρίς λεξικό.
- ❁ Ο Πλωτίνος διαβάζεται πολύ δύσκολα. Αυτό σε συνδυασμό με το ότι οι μελετητές πολλές φορές δε γνωρίζουν το αντικείμενο στο οποίο ο ίδιος ο φιλόσοφος αναφέρεται, παρουσιάζει πολύ μεγάλη δυσκολία. Χρειάζεται, λοιπόν, να τον διαβάζει κανείς με μεγάλη προσοχή.
 - ❁ Το ανέκδοτο που ακολουθεί υπογραμμίζει πόσο κακογραμμένες ήταν οι πραγματείες του Πλωτίνου: ο Λογγίνος ζήτησε κάποια στιγμή να του στείλει ο Άμέλιος τις πραγματείες του Πλωτίνου, καθώς ο Άμέλιος τού είχε πει πως ο Πλωτίνος είναι ο άνθρωπος που θα πρέπει όλοι να παρακολουθήσουν, ο μεγάλος φιλόσοφος της εποχής. Αφότου ο Άμέλιος τού τις έστειλε, προφανώς ο Λογγίνος έπαθε ό,τι παθαίνουν όλοι όσοι διαβάζουν Πλωτίνο για πρώτη φορά και έγραψε στον Άμέλιο τα εξής: σ' ευχαριστώ πολύ που μου έστειλες τις πραγματείες, αλλά δε μου έστειλες τις διορθωμένες. Ακολούθησε η απάντηση του Άμελίου ότι οι πραγματείες που έστειλε ήταν οι διορθωμένες. Οπότε, δεν είναι μόνο δικό μας πρόβλημα, η δυσκολία στην ανάγνωσή τους δεν αποτελεί μόνο πρόβλημα των τωρινών μελετητών!

Κλειδί στην κατανόηση του έργου του Πλωτίνου

- ❁ Υπάρχει όμως ένα κλειδί για να καταλάβουμε τον Πλωτίνο. Αυτό το κλειδί για τον μελετητή είναι να μην ψάχνει μόνο τις πηγές, αλλά επίσης να βλέπει πώς τοποθετεί ο ίδιος ο φιλόσοφος τον εαυτό του σ' αυτόν τον χώρο διαμάχης της αρχαίας φιλοσοφίας για το τι είναι αλήθεια ή τι δεν είναι αλήθεια.

Εικόνα 34 Πλάτων

- ❁ Ο Πλωτίνος αυτοπροσδιορίζεται ως **πλατωνικός**. Το **Νεοπλατωνικός**, όπως όλα τα υπόλοιπα **Νεο-** (π.χ. Νεοπυθαγόρειοι), είναι όρος που προσδίδουν οι μελετητές στην προσπάθειά τους να διακρίνουν ιστορικές περιόδους στη σκέψη και ειδικότερα στην αρχαία φιλοσοφία.

Ο Πλωτίνος θεωρεί πως ο Πλάτων έχει δίκιο και πως η φιλοσοφία του είναι αληθής.

Σε τι έχει δίκιο ο Πλάτων βάσει του Πλωτίνου;

Σε δύο βασικές, θεμελιώδεις, καίριες θέσεις του:

- 1ον.** Υπάρχουν κάποιες οντότητες, τις οποίες ο Πλάτων τις ονομάζει **Ίδέες**. Οι οντότητες αυτές συνιστούν τα αντικείμενα της γνώσης, γιατί είναι αιώνιες, αμετάβλητες. Οι Ίδέες είναι αιώνιες επειδή είναι αμετάβλητες και είναι αμετάβλητες με την έννοια τού ότι είναι πάντοτε ταυτόσημες με τον έαυτό τους.
- 2ον.** Η ψυχή είναι ανεξάρτητη, είναι χωριστή από το σώμα, άρα είναι αθάνατη, έχει δηλαδή μία δική της αυτόματη νοητική ζωή. Το σημαντικό σ' αυτή τη θέση είναι πως η ψυχή είναι χωριστή από το σώμα, πως δεν εξαρτάται από αυτό και όχι το ότι είναι αθάνατη, πράγμα που εντυπωσιάζει περισσότερο εμάς που είμαστε θνητοί.

Η σημασία της πρόσβασης στις Ίδέες

Γιατί το ότι η ψυχή είναι χωριστή από το σώμα είναι σημαντικό; Επειδή το να είναι η ψυχή χωριστή από το σώμα αποτελεί την προϋπόθεση για να έχει η ψυχή πρόσβαση στις Ίδέες. Εξάλλου θα μπορούσαν να υπάρχουν οι Ίδέες, θα μπορούσαν να υπάρχουν αιώνια και αμετάβλητα αντικείμενα ταυτόσημα με τον έαυτό τους όπως είναι οι αριθμοί και τα θεωρήματα των μαθηματικών, όπως είναι γενικώς το περιεχόμενο των μαθηματικών, αλλά εμείς να μην έχουμε καμία πρόσβαση σ' αυτές.

Σύμφωνα με τον **Kant**, το υποκείμενο δεν έχει πρόσβαση στο **πράγμα καθαυτό**. Δε φθάνει, λοιπόν, να προϋπάρχουν Ίδέες, εφόσον δεν είναι αυτόματο το ότι η ύπαρξη των Ίδεων καθιστά δυνατό το να τις γνωρίσω. Για παράδειγμα, η ύπαρξη του Θεού δε σημαίνει πως εγώ έχω τη δυνατότητα να τον γνωρίσω.

Εικόνα 35 **Ιμμάνουελ Καντ**
(Immanuel Kant, 1724-1804)

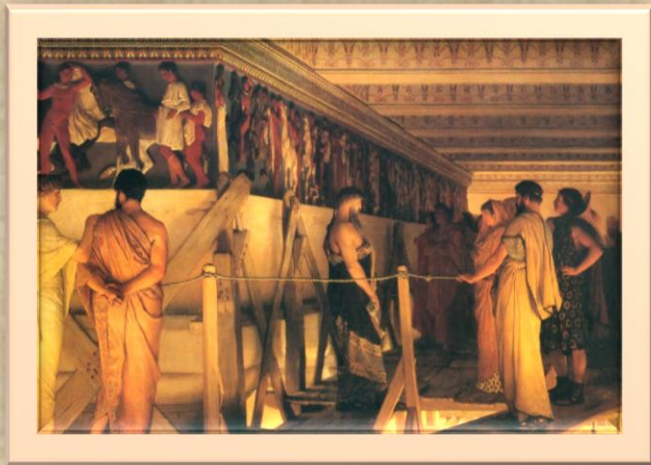
Άρα, χρειάζεται μια άλλη **προκείμενη**: ότι υπάρχουν Ίδέες, αλλά και εγώ έχω πρόσβαση σ' αυτές. Αλλιώς, εάν υπάρχει αλήθεια και εγώ δεν έχω πρόσβαση στην αλήθεια, για εμένα, παρόλο που θαυμάζω την ύπαρξη της αλήθειας, δεν αλλάζει τίποτα. Όπως έλεγε ο Έπικουρος: *βεβαίως υπάρχουν θηρία αλλά δεν ασχολούνται με εμένα!*

Για να θεμελιωθεί η ονομαζόμενη **Θεωρία των Ίδεων** του Πλάτωνα, είναι απαραίτητες και οι δύο παραπάνω θέσεις: υπάρχουν αμετάβλητα αντικείμενα της γνώσης και εγώ έχω πρόσβαση σ' αυτά.

Πώς ακριβώς ο Πλωτίνος αυτοπροσδιορίζεται ως πλατωνικός;

- ❖ Ο ίδιος ο Πλωτίνος θεωρεί ότι είναι πλατωνικός, ισχυρίζεται πως ο Πλάτων και οι παλαιοί είχαν δίκιο σ' αυτά που είπαν. Από την άλλη, ο Πλωτίνος θεωρεί ότι χρειάζεται ερμηνεία σε ό,τι λέγανε και ο Πλάτων και οι παλαιοί, γιατί πολλές φορές τα λέγανε με σκοτεινό τρόπο, με τρόπο συνεπτυγμένο ο οποίος χρειάζεται να αναπτυχθεί.
- ❖ Επίσης, ο Πλωτίνος δεν είναι φανατικά πλατωνικός με την έννοια ότι πολλές φορές διορθώνει τον Πλάτωνα, ωστόσο ποτέ δεν αναφέρει ότι τον διορθώνει, το κάνει υπόρρητα.
- ❖ Όταν είναι πολύ φανερό πως ο Πλωτίνος λέει άλλα πράγματα από ό,τι είπε ο Πλάτων, τότε ο ίδιος διατείνεται πως στο συγκεκριμένο σημείο χρειάζεται ερμηνεία επειδή, για παράδειγμα, είχε ένα μύθο ή γιατί εδώ ο Πλάτων μάς τα είπε βιαστικά και δημιούργησε προβλήματα.
- ❖ Ο Πλωτίνος διαφέρει μερικές φορές τόσο πολύ ώστε να λέει τα αντίθετα από τον Πλάτωνα. Ιδιαίτερος σε ένα θέμα, στο θέμα της τέχνης, ισχυρίζεται τα ακριβώς αντίθετα.

Εικόνα 36 Sir Lawrence Alma-Tadema - *Phidias Showing the Frieze of the Parthenon to his Friends* (Ο Φειδίας Δείχνει την Τοιχογραφία του Παρθενώνα στους Φίλους του), 1868, Birmingham Museum & Art Gallery.

- ❖ Είναι γνωστή η πολύ «άγρια» κριτική του Πλάτωνα στην τέχνη. Ο Πλάτων θεωρεί ότι θα πρέπει να εξορίσουμε από την Ιδανική Πολιτεία την ποίηση και γενικώς την τέχνη γιατί είναι μίμηση. Επειδή ακριβώς η τέχνη είναι μίμηση δε μάς δίνει το πραγματικό, αλλά το αντίγραφο του πραγματικού, άρα, μάς διατηρεί σε έναν κόσμο ψευδή.
- ❖ Ο Πλωτίνος, αντιθέτως, θεωρεί πως η τέχνη είναι έκφραση της αλήθειας του νοητού. **Μάλιστα, η έννοια της τέχνης ως έκφρασης ξεκινά από τον Πλωτίνo.** Η συγκεκριμένη έννοια δεν είναι κάτι που το βρίσκουμε ούτε εκείνη την εποχή ούτε έως τον Μεσαίωνα, αλλά είναι κάτι που εμφανίζεται στην Αναγέννηση. Στην Αναγέννηση μεταφράζονται οι πραγματείες του Πλάτωνα και του Πλωτίνου από τον **Marsilio Ficino**.

Εικόνα 37 Marsilio Ficino (1433-1499)

■ Η πιο σημαντική πραγματεία που διαβάζεται περισσότερο από όλες από την Αναγέννηση και έπειτα, αυτή που ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή από τις πραγματείες του Πλωτίνου στην ευρωπαϊκή σκέψη, είναι η πραγματεία *Περὶ τοῦ καλοῦ* (περί τοῦ καλοῦ, περί τοῦ ωραίου). Απόηχος αυτής της πραγματείας βρίσκουμε σε θεωρίες του Ωραίου εκείνης της εποχής, και αργότερα βρίσκουμε κομμάτια της ακόμα και στον Γκαίτε.

Εικόνα 38 Γκαίτε
(Johann Wolfgang von Goethe, 1749-1832)

■ Στην προαναφερόμενη πραγματεία, ο Πλωτῖνος προτείνει τη συγκεκριμένη θεωρία ότι το ωραῖον στην τέχνη υφίσταται και είναι έκφραση της αυθεντικής ωραιότητας· δεν είναι απομάκρυνση από το αυθεντικό κάλλος, από την Ἴδέα όπως νομίζει ο Πλάτων, αλλά είναι πραγματική έκφραση της Ἰδέας.

■ Σε κάποια άλλη μεταγενέστερη πραγματεία του με τίτλο *Περὶ τοῦ νοητοῦ κάλλους*, ο Πλωτῖνος λέει πως εάν ποτέ ο Δίας θα ήθελε να εμφανιστεί στους ανθρώπους, θα εμφανιζόταν ακριβώς όπως τον είχε φτιάξει ο Φειδίας στην Ολυμπία. Αυτό κάνει κατανοητό το ότι ο Πλωτῖνος για την τέχνη ισχυρίζεται ακριβώς το αντίθετο από αυτό που είχε πει ο Πλάτων.

Εικόνα 39 Αναπαράσταση του αγάλματος του Διὸς το οποίο αποδίδεται στον Φειδία. Για το άγαλμα σήμερα σώζονται ελάχιστα στοιχεία.

■ Στην ουσία, όμως, ο ίδιος ο Πλωτῖνος δε λέει πως καταφέρεται εναντίον του Πλάτωνα. Σύμφωνα με τον Πλωτῖνο, θα πρέπει να υπενθυμίσουμε, σε όσους ισχυρίζονται ότι πρέπει να περιφρονούμε την τέχνη γιατί είναι μίμηση της φύσης, πως και η ίδια η φύση είναι μίμηση του νοητοῦ.

■ Για το ότι ο Πλωτῖνος δεν είναι τυφλός οπαδός του Πλάτωνα, υπάρχει ένα ανέκδοτο, ένα περιστατικό που αναφέρει ο Πορφύριος στη Σχολή: κάποια στιγμή ο Ἀμέλιος και ο Πλωτῖνος συζητούσαν περί ψυχῆς και ο Ἀμέλιος τοῦ εἶπε ὅτι ὁ Λογγῖνος διαφωνεῖ με τα λεγόμενά του. Ο Πλωτῖνος απάντησε πως ὁ Λογγῖνος εἶναι καλὸς φιλόλογος, ἀλλὰ φιλόσοφος δὲν εἶναι. Με ἄλλα λόγια, ὅταν εἴμαστε Πλατωνικοὶ, δὲν επαναλαμβάνουμε με χαζὸ τρόπο ὅ,τι εἶπε ὁ Πλάτων, ἀλλὰ ερμηνεύουμε. Ἡ ερμηνεία ἴσως καὶ νὰ φέρει τα ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὰ που εἶχε πει ὁ Πλάτων, ἀλλὰ ἐγώ, ὁ Πλωτῖνος, ερμηνεύω αὐτὸ που πραγματικὰ ἐννοοῦσε ὁ Πλάτων.

Ο Πλωτίνος αυτοπροσδιορίζεται λοιπόν ως πλατωνικός θεωρώντας ως αληθείς τις δύο παραπάνω βασικές θεμελιώδεις καίριες θέσεις του Πλάτωνα.

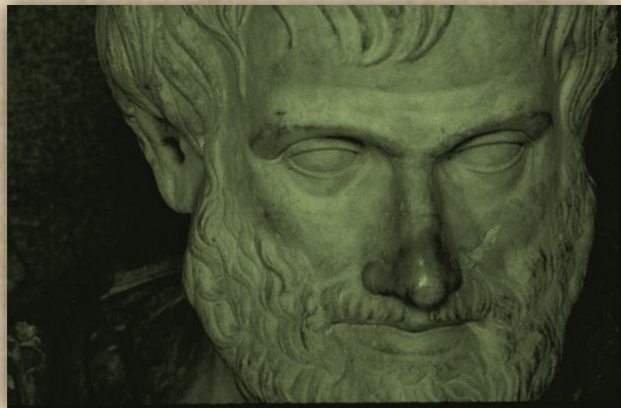
Μπορεί, ωστόσο, ο Πλωτίνος να επαναφέρει τις δύο βασικές πλατωνικές θέσεις στο προσκήνιο;

Ο Πλωτίνος δεν μπορεί να θεωρήσει πως απλώς οι δύο βασικές πλατωνικές θέσεις ισχύουν και να προχωρήσει, επειδή η Θεωρία των Ίδεων, ήδη από πολύ νωρίς, αμέσως μετά από τον Πλάτωνα, σε μεγάλο βαθμό έχει πέσει σε αχρηστία. Κανείς δεν υποστηρίζει τη Θεωρία των Ίδεων λόγω του ότι αυτή έχει υποστεί την καταλυτική κριτική από τον Άριστοτέλη. Η κριτική του Άριστοτέλη μπορεί σε ορισμένα σημεία να είναι άδικη, είναι όμως και πολύ σοβαρή.

Η απάντηση του Πλωτίνου στην κριτική του Άριστοτέλη

Άρα, τι θα πρέπει να κάνει ο Πλωτίνος για να επαναφέρει τη Θεωρία των Ίδεων, όπως και τη θέση πως η ψυχή είναι χωριστή από το σώμα;

Εικόνα 40 Άριστοτέλης

Ο **Άριστοτέλης** υποστηρίζει δύο βασικές θέσεις με πολύ σοβαρά επιχειρήματα, έχοντας χτυπήσει σε τέτοιο βαθμό τη Θεωρία των Ίδεων έτσι ώστε οι Πλατωνικοί πριν από τον Πλωτίνο, δηλαδή οι Μεσοπλατωνικοί, να μην μπορούν πλήρως να την επαναφέρουν:

1ον. Οι καθολικές έννοιες, τα **καθόλου**, υπάρχουν μόνο μέσα στα **καθέκαστα**.

Η ουσία, για τον Άριστοτέλη, δεν είναι αυτή η καθολική έννοια που θεωρεί ο Πλάτων, αλλά είναι η καθ' έκαστη επιμέρους οντότητα.

2ον. Η ψυχή δεν είναι χωριστή από το σώμα, αλλά είναι μορφή του σώματος, **έντελέχεια** του σώματος.

Ο Πλωτίνος επιθυμεί να υποστηρίξει τις δύο αντίθετες θέσεις από τον Άριστοτέλη και για τον λόγο αυτό πρέπει να τον ανασκευάσει· πρέπει να κάνει τέτοια κριτική στον Άριστοτέλη που να τον ανατρέψει και να δείξει πως έχει δίκιο ο Πλάτων.

Φυσικά για τον Πλωτίνο δεν είναι αρκετό να πει ότι ο Πλάτων έχει δίκιο, πρέπει να πείσει και αυτό είναι εφικτό μόνο μέσω της απάντησης στον μεγαλύτερο κριτικό του, τον Άριστοτέλη. Σε μεγάλο βαθμό ο Πλωτίνος καταφέρνει να πείσει, αλλά αυτό αποτελεί ζήτημα ερμηνείας.

Δεύτερο κλειδί στην κατανόηση του έργου του Πλωτίνου

- Από τα προαναφερθέντα σχετικά με την προσπάθεια του Πλωτίνου να υποστηρίξει τη Θεωρία των Ίδεων, ανασκευάζοντας την κριτική του Αριστοτέλη στον Πλάτωνα, για να κατανοήσουμε τον Πλωτῖνο πρέπει να σκεφθούμε το εξής: ναι μεν, ο ίδιος θεωρεί τον εαυτό του ως πλατωνικό, αλλά ο κύριος συνομιλητής του είναι ο Αριστοτέλης. Το πρώτο πράγμα που πρέπει να κάνουμε όταν διαβάζουμε Πλωτῖνο είναι να αναγνωρίζουμε τις πλατωνικές θέσεις και να ψάχνουμε τη συζήτηση με τον Αριστοτέλη. Η συζήτηση με τον Αριστοτέλη είναι δυνατό να αναγνωριστεί γιατί έχουμε αρκετά έργα σωζόμενα και του Αριστοτέλη, για παράδειγμα, τις *Εσωτερικές Πραγματείες*, παρόλο που έχουν χαθεί οι *Διάλογοί* του.
- Ο Καλλιγάς έχει περιγράψει μία πολύ ωραία εικόνα για το πώς θα πρέπει να κατανοούμε τον πλωτινικό τρόπο: ας φανταστούμε τον Πλωτῖνο στο γραφείο του να γράφει. Επάνω στο γραφείο του υπάρχουν βιβλία και μία προτομή. Η προτομή είναι του Πλάτωνα, όπως ο Kant είχε στο γραφείο του την προσωπογραφία του Rousseau, επειδή ο Πλάτων είναι ο οριζοντας, πρέπει να πάμε στον Πλάτωνα. Επάνω στο γραφείο του, όμως, ο Πλωτῖνος έχει τις πραγματείες του Αριστοτέλη, τον Αριστοτέλη διαβάσει, αυτόν συζητά, αυτόν κτυπά ανελέητα, όχι πάντοτε αλλά πολύ συχνά.

Εικόνα 41

Ο Πλωτῖνος με την προτομή του Πλάτωνα και τις πραγματείες του Αριστοτέλη.

- Στον Πλωτῖνο δεν ανιχνεύεται η μερίμνα, που θα χαρακτηρίσει όλο τον Ύστερο Νεοπλατωνισμό, της συμφωνίας του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Από τον Πορφύριο και έπειτα, έχουμε μία προσπάθεια συγκερασμού των θεωριών του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη η οποία έχει ως αποτέλεσμα όχι τον Αριστοτελισμό του Πλάτωνα αλλά τον Πλατωνισμό του Αριστοτέλη.
- Χωρίς το παραπάνω να σημαίνει πως είναι αδύνατο να συγκεραστούν σε πολλά σημεία ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης. Είναι γνωστό πως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης έχουν ο καθένας μία εντελώς διαφορετική αφετηρία, ωστόσο υπάρχουν πολλά κοντινά σημεία. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης θεωρεί τον εαυτό του πλατωνικό, παρόλα αυτά, δεν είναι εύκολη η σύγκριση αυτή που προσπαθούν οι Ύστεροι Νεοπλατωνικοί.

Η πρωτοτυπία του έργου του Πλωτίνου

Ο Πλωτίνος δεν επιχειρεί να κάνει τη σύγκριση αυτή, ενώ η προσπάθειά του στην ανασκευή του Άριστοτέλη εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την πρωτοτυπία του. **Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο δεν είναι σχολιαστής, αλλά είναι πρωτότυπος φιλόσοφος.** Ο ίδιος ο Πλωτίνος πρέπει να απαντήσει στον Άριστοτέλη και αυτές οι απαντήσεις δεν υπάρχουν στον Πλάτωνα του οποίου το έργο, κατά κύριο λόγο, δεν ήταν αυτό, η απάντηση δηλαδή στον Άριστοτέλη.

Ένας από τους λόγους της πρωτοτυπίας του Πλωτίνου εντοπίζεται σ' αυτήν την προσπάθεια να κάνει κριτική στον Άριστοτέλη, να δείξει πως ο Άριστοτέλης έχει άδικο και όχι μόνο στην κριτική του απέναντι στον Πλάτωνα.

Πώς ο Πλωτίνος θα δείξει πως ο Άριστοτέλης έχει άδικο στην κριτική του στον Πλάτωνα;

Θα δείξει ότι είναι λάθος ο τρόπος με τον οποίο ο Άριστοτέλης κατανοεί την **οὐσία**. Άρα, πρόκειται για ανασκευή της ίδιας της όντολογίας του Άριστοτέλη.

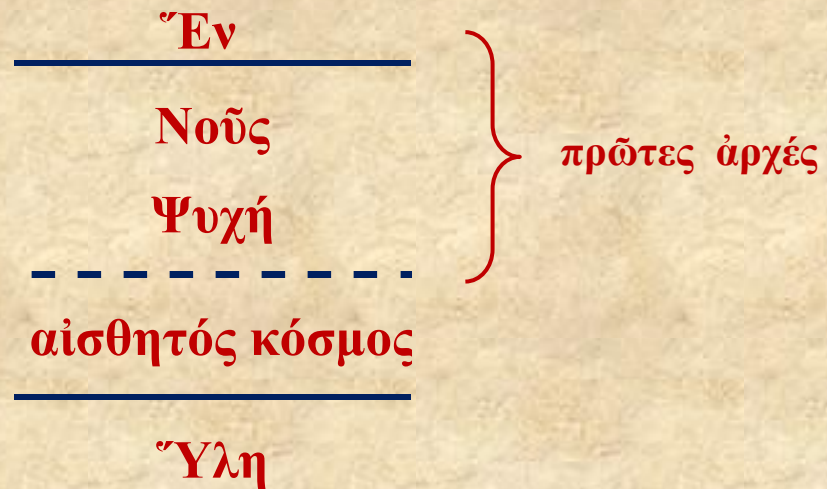

Μέσα από αυτήν την προσπάθεια, ο Πλωτίνος προτείνει λύσεις σε έναν σημαντικό αριθμό προβλημάτων τα οποία παραμένουν ανοικτά στην αρχαία φιλοσοφία. Πρόκειται για λύσεις πολύ ενδιαφέρουσες για ζητήματα όπως εκείνα της **μέθεξης** και της οὐσίας που έχουν μείνει ανοικτά από τον Πλάτωνα και τον Άριστοτέλη. Δεν είναι όμως αυτές οι λύσεις τελικές, εφόσον δεν έχουμε τέτοιες λύσεις στη φιλοσοφία· τα προβλήματα πάντοτε επανέρχονται.

Παρόλο που ο Πλωτίνος αυτοπροσδιορίζεται ως πλατωνικός, δεν είναι τυφλός οπαδός του Πλάτωνα –κάτι το οποίο φαίνεται στην εντελώς διαφορετική προσέγγιση στην έννοια της τέχνης που ανέφερα πιο αναλυτικά προηγουμένως– και αυτό πάλι εξηγεί την πρωτοτυπία του.

Οι τρεις ἀρχές τοῦ Πλωτίνου

Σχῆμα 1

Το πλωτινικό ιεραρχικό σχῆμα των τριῶν πρῶτων ἀρχῶν.

Συνήθως στη βιβλιογραφία βρίσκουμε τον ὄρο *ὑποστάσεις* και γίνεται αναφορά στην ὑπαρξη του συστήματος των τριῶν υποστάσεων ἢ των τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων του Πλωτίνου. Η χρήση του ὄρου *ὑπόσταση* οφείλεται στους τίτλους των πραγματειῶν οι οποίοι δεν ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τον ἴδιο τον Πλωτῖνο ἀλλὰ ἀπὸ τον Πορφύριο. Στην ἀρχαιότητα τους τίτλους των ἔργων τούς δίνουν οι ἐκδότες ἀνάλογα με το περιεχόμενο, για παράδειγμα, το *Περὶ φύσεως* εἶναι ἕνας κλασικός τίτλος που τον βρίσκουμε σε ἕναν σωρὸ ἀπὸ πραγματεῖες. Βάσει των τίτλων που ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τον Πορφύριο ὑπάρχουν δύο πραγματεῖες που εἶναι οι εξής: *Περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων* και *Περὶ τῶν γνωριστικῶν ὑποστάσεων καὶ τοῦ ἐπέκεινα*.

Ἵπόσταση: Ο ὄρος *ὑπόσταση* στον Πλωτῖνο δεν εἶναι τεχνικός ὄρος, γίνεται τεχνικός ὄρος στον Πορφύριο, δηλαδή, στον Πορφύριο η *ὑπόσταση* δηλώνει πλέον την *ἀρχή*, ἐνῶ στον Πλωτῖνο η *ὑπόσταση* δε δηλώνει την ἀρχή. Η *ὑπόσταση* στον Πλωτῖνο δηλώνει αὐτὸ που λέει η λέξη, κάτι που ὑπάρχει, μία ὄντοτητα. Η ὑπόσταση προέρχεται ἀπὸ το ρῆμα *υφίσταται*.

Μία ὑπόσταση εἶναι ἕνα ὄν.

Προτείνω ἀντὶ της ορολογίας των *ὑποστάσεων* την ορολογία των *πρῶτων ἀρχῶν*.

Δε χρησιμοποιῶ την ορολογία της ὑπόστασης. Ο Πλωτῖνος δεν ἀναφέρεται στο σύστημα των ὑποστάσεων, ἐπειδὴ δεν εἶναι *ὑποστάσεις*, ἐφόσον ὑποστάσεις εἶναι ὅλα τα πράγματα που ὑπάρχουν. Ο Πλωτῖνος δεν εἶναι ἕνας τεχνικός φιλόσοφος, δεν ἔχει μία παγιωμένη τεχνική ορολογία, ἀκόμα και την ἔϋλη την ονομάζει ὑπόσταση κάποια στιγμή· δεν εἶναι οὔτε ὅπως ο Ἀριστοτέλης οὔτε ὅπως εἶναι μετέπειτα ο Πορφύριος.

✿ Στη φιλοσοφία του Πλωτίνου έχουμε κάποιους τεχνικούς όρους, αλλά όχι τον όρο *υπόσταση*. Κάποιοι όροι που χρησιμοποιούνται από τον Πλωτίνo είναι η *πρόοδος* και η *έπιστροφή*.

✿ Ένα επιπρόσθετο πρόβλημα του όρου *υπόσταση* και της αναφοράς στο σύστημα των υποστάσεων είναι πως παραγνωρίζουμε το γεγονός ότι το Έν είναι άλλου τύπου άρχη από ό,τι οι άλλες δύο. Άρα, και γι' αυτόν τον λόγο, θα ήταν καλύτερο να μιλάμε είτε για άρχες είτε για επίπεδα ή βαθμίδες της πραγματικότητας.

✿ Τα επίπεδα ή οι βαθμίδες της πραγματικότητας υποδεικνύουν ότι το πραγματικό είναι ο Νοῦς και η Ψυχή που ονομάζονται, σε γενικές γραμμές, νοητός κόσμος. Όπως θα δειχθεί στη συνέχεια το Έν δεν ανήκει στον νοητό κόσμο, είναι πρότερο του νοητού κόσμου.

Γιατί ο Πλωτίνος θεωρεί πραγματικά αυτά τα οποία δεν ανήκουν στον αισθητό κόσμο;

Από τη στιγμή που ο Πλωτίνος είναι πλατωνικός, είναι αναμενόμενο να θεωρεί πως το πραγματικό ταυτίζεται με το νοητό. Το πραγματικό δεν είναι ο αισθητός κόσμος, είναι αυτό που ανήκει στον νοητό κόσμο.

✿ Συνηθίζεται η πλατωνική φιλοσοφία να θεωρείται δυϊστική. Αυτό συμβαίνει επειδή χωρίζει την πραγματικότητα σε αισθητή και νοητή, όπως και τον άνθρωπο σε ψυχή και σώμα. Θα περίμενε οπότε κανείς ότι και ο Πλωτίνος θα ήταν **δυϊστής**, εφόσον είναι πλατωνικός.

Προσοχή

Γενικά, όλες αυτές οι λέξεις, οι όροι που τελειώνουν σε -ισμός (δυϊσμός, ρεαλισμός, υλισμός, κ.λ.π.) πρέπει να χρησιμοποιούνται με προσοχή, γιατί δεν αποδίδουν πλήρως τη θέση των φιλοσόφων που περιγράφουν.

✿ Το ενδιαφέρον για τον Πλωτίνo, ο οποίος είναι πλατωνικός και συμφωνεί στο ότι υπάρχουν Ίδέες και η ψυχή είναι χωριστή από το σώμα, είναι το ότι είναι **μονιστής** και μάλιστα αυστηρώς μονιστής. Αυτό, όμως, δε σημαίνει πως ο ίδιος ο Πλωτίνος δε θεωρεί πως το σώμα και η ψυχή είναι δύο διαφορετικές οντότητες ή δύο διαφορετικά επίπεδα, επειδή το σώμα δεν είναι ακριβώς οντότητα.

✿ Από τα παραπάνω συνάγεται ότι στη χρήση των όρων θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί.

✿ Άρα, η εκκίνηση από τον χωρισμό, σε γενικές γραμμές, της πραγματικότητας σε δύο επίπεδα, σε ένα επίπεδο αισθητό και σε ένα επίπεδο νοητό, δηλαδή στον αισθητό και τον νοητό κόσμο, όπως και η αποδοχή του χωρισμού από τον Πλωτίνo, δεν τον κάνει δυϊστή· αυτόν τον χωρισμό ο Πλωτίνος τον παίρνει από τον Πλάτωνα και τον αποδέχεται.

Ο αισθητός και ο νοητός κόσμος

- Ο Πλωτίνος ισχυρίζεται ότι υπάρχει ένας κόσμος, ο νοητός κόσμος ο οποίος είναι περισσότερο πραγματικός από τον αισθητό. Ο αισθητός κόσμος είναι κατά μία έννοια απεικασμα, δηλαδή είναι εικόνα του νοητού. Αυτή είναι η βασική θέση η οποία τοποθετεί τον Πλωτίνιο στην πλατωνική παράδοση.
- Γνωρίζουμε ότι στον Πλάτωνα υπάρχει μία θεμελιώδης διάκριση που διακρίνει όλη του τη φιλοσοφία μεταξύ:

του αέναου γίνεσθαι που παραπέμπει στα αισθητά

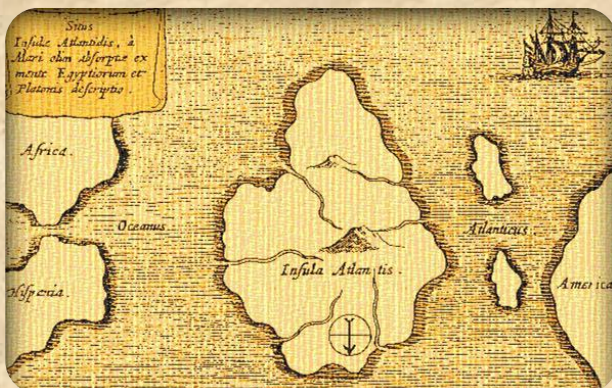
της σταθερής και της αμετάβλητης ταυτότητας των νοητών

- Αυτήν τη βασική θέση του Πλάτωνα, αυτή τη βασική αντίθεση μεταξύ ενός γίνεσθαι που παρατηρείται στον χώρο του αισθητού αέναου και ενός αμετάβλητου, σταθερού ὄντος ή μίας σταθερής, αμετάβλητης κατάστασης που παρατηρείται στον χώρο των νοητών τη δέχεται ο Πλωτίνος, αλλά μετά την επεξεργάζεται με τον δικό του τρόπο.
- Ο Πλωτίνος είναι ο εισηγητής της έκφρασης του **νοητού κόσμου**. παίρνει από τον Πλάτωνα τη θέση, αλλά όχι και την έκφραση νοητός κόσμος. Στον Πλάτωνα έχουμε διάκριση ανάμεσα σε αισθητά και νοητά, αλλά όχι διάκριση ανάμεσα στον αισθητό και τον νοητό κόσμο.

- Στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα, στη διαιρεμένη γραμμή γνωρίσουμε ότι υπάρχει ο τόπος / ο χώρος του ορατού και ο τόπος / ο χώρος του νοητού. Δε μιλάμε για κόσμο. Τη μόνη φορά που έχουμε μία αναφορά για **κόσμο** στον Πλάτωνα, δηλαδή ενός ὄλου που είναι συγκροτημένο μέσα από σταθερές σχέσεις ή από κανόνες, ένα ὄλον εὐτακτο, τακτοποιημένο και όχι ένα σύνολο από πράγματα που είναι ατάκτως ειρηνμένα, αλλά συνδέονται μεταξύ τους μέσα από σχέσεις σταθερές, είναι στον *Τίμαιο*.

Εικόνα 42
Χειρόγραφο της *Πολιτείας*
του Πλάτωνα στα
λατινικά.

Εικόνα 43
Χάρτης της χαμένης ηπείρου της
Ατλαντίδος. Ο Πλάτων πρώτος
αναφέρει για την ήπειρο αυτή στους
διαλόγους του *Τίμαιος* και *Κριτίας*.

❁ Ο *Τίμαιος* είναι ένας από τους ύστερους διαλόγους του Πλάτωνα. Είναι ένας μύθος, *εϊκὸς μῦθος*, ένας εὐλογος, δηλαδή, μύθος ο οποίος δεν είναι όπως οι προγενέστεροι μύθοι που βρίσκουμε στην *Πολιτεία*, στον *Φαίδωνα*, κ.λ.π., αλλά ένας επιστημονικού τύπου μύθος για το πώς είναι φτιαγμένος ο κόσμος, για το πώς δημιουργείται ο κόσμος, ποια η συγκρότησή του, ποιες είναι οι πρώτες του ἀρχές. Ο Πλάτων, στον *Τίμαιο*, ονομάζει τον αίσθητό κόσμο «παντελές ζῶον».

❁ Το παντελές ζῶον είναι ένα ζωντανό ὄν, ένας ζωντανός οργανισμός που είναι πλήρης, είναι τέλειος με την έννοια ότι δεν του λείπει τίποτα. Γενικώς, στο ύστερο ἔργο του Πλάτωνα παρατηρούμε μία αναβάθμιση του αίσθητοῦ αντικειμένου και μία αναβάθμιση του είδους της γνώσης, της *δόξας*, που αντιστοιχεί στο αίσθητό. Ο Πλάτων ισχυρίζεται στον *Τίμαιο* ότι αυτός ο κόσμος, ο οποίος είναι η ωραιότερη εικόνα του νοητοῦ προτύπου, είναι αυτό το παντελές ζῶον που ακριβῶς συνιστά αυτήν την εικόνα.

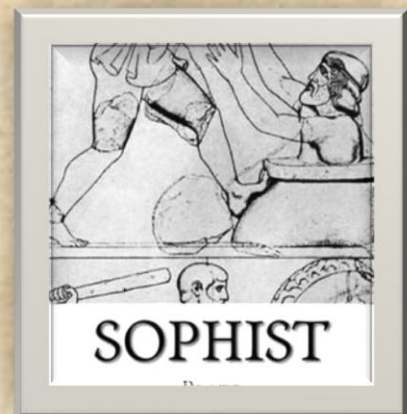
❁ Ο Πλωτῖνος κατασκευάζει την έννοια του νοητοῦ κόσμου κατ' αναλογία προς αυτόν τον αίσθητό κόσμο. Το νοητό πρότυπο ο Πλωτῖνος το ονομάζει νοητό κόσμο· δεν παίρνει αυτήν την ἔκφραση από τον Πλάτωνα, την φτιάχνει ο ἴδιος, αλλά μέσα από μία εὐλογη ἑρμηνεία αυτού που λέει ο Πλάτων στον *Τίμαιο*.

❁ Ο Πλωτῖνος ἔχει ἀκόμα ἕναν λόγο για να ονομάσει το νοητό πρότυπο ως νοητό κόσμο. Στον *Σοφιστή*, ἕναν λίγο προγενέστερο διάλογο ἀπὸ τον *Τίμαιο*, ο Πλάτων ονομάζει τον νοῦν ως παντελές ὄν.

❁ Ὅποτε ο Πλωτῖνος στηριγμένος ἐπάνω σ' αυτά τα δύο: στο παντελές ὄν του *Σοφιστή* που ἀποδίδει το νοῦ και στο νοητό πρότυπο – υπόδειγμα του *Τιμαίου*, το νοητό υπόδειγμα, δηλαδή, του αίσθητοῦ κόσμου, τα ταυτίζει αυτά τα δύο.

❁ Κατὰ τον τρόπο αυτό, ο Πλωτῖνος λέει ὅτι ὑπάρχει ἕνας κόσμος νοητός ο οποίος ἀποτελεῖ αρχέτυπο του αίσθητοῦ κόσμου, ἐνῶ στον Πλάτωνα δεν ἔχουμε την ἔκφραση του νοητοῦ κόσμου· ο Πλάτων μιλάει για Ἰδέες, για νοητά, κ.λ.π.

❁ Ἡ Ἰδέα του νοητοῦ κόσμου είναι πολὺ σημαντική γιατί με κάποιον τρόπο ταυτίζεται με την αἰωνιότητα στον Πλωτῖνο.

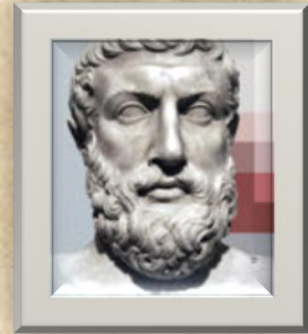

Εικόνα 44 Ἀπὸ το ἐξώφυλλο ἀγγλικῆς ἔκδοσης του *Σοφιστή* του Πλάτωνα.

Αυτό θα αναλυθεῖ ἀργότερα και για την ἀνάλυση αὐτή θα χρειαστοῦμε και τον *Σοφιστή*.

❁ Οι φιλοσοφίες που ἀσπάζονται πως ὑπάρχει νοητός και αίσθητός κόσμος εἴθισται να ονομάζονται δυϊστικῆς. Αυτό, ὠστόσο, δεν ἰσχύει ὄχι μόνο στον Πλωτῖνο, ἀλλὰ και γενικῶς.

Σε γενικές γραμμές, η διάκριση των δύο κόσμων αποτελεί μία από τις σταθερές αρχές της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, την οποία δεν τη βρίσκουμε σε όλες τις περιόδους της, αλλά φαίνεται ότι ξεκινά με τον **Παρμενίδη**. Ο Παρμενίδης πρώτος μιλά γι' αυτήν τη διάκριση αισθητού - νοητού, την οποία τη βρίσκουμε και στον Άριστοτέλη και όχι απλώς περιγραφικά, καθώς και εδώ έχουμε διάκριση μεταξύ των αντικειμένων που βλέπουμε και των αντικειμένων που σκεφτόμαστε.

Εικόνα 45
Παρμενίδης

Στον Άριστοτέλη υπάρχει μία διάκριση ανάμεσα σε αυτόν που εμείς ονομάζουμε *ύποσελήνιο* κόσμο και στον *ύπερσελήνιο*, τον ουράνιο κόσμο.

Πώς διακρίνονται οι κόσμοι αυτοί στον Άριστοτέλη, οι οποίοι δεν είναι κόσμοι με την πλατωνική έννοια;

Στον κόσμο, την περιοχή του σύμπαντος, πάνω από τη σελήνη, έχουμε σταθερούς και αμετάβλητους νόμους, τους νόμους της φυσικής, ενώ, κάτω από τη σελήνη, παρατηρούνται στους νόμους αυτούς αποκλίσεις, εμφανίζονται κατά το μάλλον είναι. Πάνω από τη σελήνη έχουμε τέλεια κυκλική κίνηση, όχι όμως και κάτω από τη σελήνη. Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε τους νόμους που ισχύουν πάνω από τη σελήνη, ώστε να αναγνωρίσουμε τις αποκλίσεις κάτω από τη σελήνη.

Αυτή η διάκριση μεταξύ του αισθητού και του νοητού υπάρχει έτσι και αλλιώς στην αρχαία φιλοσοφία, χωρίς αυτό να σημαίνει πως κάποιος φιλόσοφος ο οποίος την υιοθετεί είναι δυϊστής. Ο Άριστοτέλης δεν είναι δυϊστής από αυτήν την άποψη, παρόλο που υπάρχουν κάποιοι οι οποίοι εξαιτίας του παραπάνω το υποστηρίζουν αυτό. Όταν όμως σκεφτόμαστε για δυϊσμό, σκεφτόμαστε τον Πλάτωνα, ενώ τέτοιου τύπου δυϊσμός δεν υπάρχει στους Στωικούς και τους Έπικούρειους, στην Ελληνιστική, δηλαδή, φιλοσοφία.

Άρα τον δυϊσμό τον βρίσκουμε στην αρχαία φιλοσοφία και μάλιστα εξυπηρετεί και κάποιον λόγο.

Γιατί υφίσταται λοιπόν αυτή η διαίρεση της πραγματικότητας σε δύο επίπεδα;

Έχουμε διαίρεση της πραγματικότητας σε δύο επίπεδα πρώτα-πρώτα για λόγους **γνωσιοθεωρητικούς**, λόγους, δηλαδή, που έχουν να κάνουν με τη γνώση και τη δυνατότητα της γνώσης, τη δυνατότητα της βέβαιης και της ασφαλούς γνώσης, λόγους που έχουν να κάνουν με τη δυνατότητα της επιστήμης.

- Ο Πλάτων θέτει, και αυτό είναι μία υπόθεση όχι δόγμα, την ύπαρξη νοητών όντοτήτων που τις ονομάζει *Ίδέες* για λόγους γνωσιοθεωρητικούς. Τα είδη, οι Ίδέες για τον Πλάτωνα λειτουργούν ως αντικείμενα, ως εγγύηση της πραγματικής και βέβαιης γνώσης. Η ύπαρξη αυτών των σταθερών και αμετάβλητων όντοτήτων, των Ίδεων, απαντά στο ερώτημα τι γνωρίζω και πώς μπορώ να βεβαιωθώ για την πραγματικότητα της γνώσης μου.
- Ομοίως και στον Άριστοτέλη έχουμε μελέτη βάσει των σταθερών εννοιών για να γνωρίσουμε τις αποκλίσεις που παρατηρούνται στον αισθητό κόσμο.

 Ο Πλωτίνος θεματοποιεί πολύ περισσότερο από τον Πλάτωνα αυτή τη δομή του αισθητού και του νοητού σε κόσμο.

Αυτό θα αναλυθεί αργότερα στη συζήτηση περί αιωνιότητας.

 Η απόδοση στο νοητό μίας οργανικής δομής και αντίστοιχα στο αισθητό μίας επίσης οργανικής δομής που αντλεί κατά κάποιον τρόπο το νοητό, επιτρέπει στον Πλωτίνο να λύσει το πρόβλημα της *μέθεξης* του πώς μετέχει, δηλαδή, το αισθητό στο νοητό· ενός προβλήματος πολύ κρίσιμου που έχει μείνει ανοικτό στον Πλάτωνα.

 Το πρόβλημα αυτό προσπαθεί να το λύσει ο Πλωτίνος. Για να ενισχύσει τη Θεωρία των Ίδεων, ο Πλωτίνος θα πρέπει με κάποιον τρόπο να απαντήσει στο πρόβλημα της μέθεξης: εάν έχουμε δύο επίπεδα της πραγματικότητας ένα αισθητό και ένα νοητό και το αισθητό υφίσταται επειδή ακριβώς μετέχει στο νοητό, πρέπει να βρούμε έναν τρόπο να λύσουμε το πώς αυτό μετέχει.

 Θεωρώ ότι η έννοια του κόσμου στον Πλωτίνο τού επιτρέπει να δώσει μία απάντηση στο παραπάνω ερώτημα.

Και αυτό είναι κάτι το οποίο θα αναλυθεί στη συνέχεια.

 Εκεί όπου μπορούμε να πούμε ότι ο Πλωτίνος είναι διϊστής είναι στο ότι έχουμε δύο ουσίες στο αισθητό ðν: **την ψυχή και το σώμα**. Και εκεί όμως ο Πλωτίνος προσπαθεί και πάλι να μειώσει αυτήν τη διττότητα.

Σε όλη του τη φιλοσοφία ο Πλωτίνος προσπαθεί να αναγάγει το αισθητό στο νοητό, να μην πει πώς έχουμε δύο χωριστά επίπεδα, ένα αισθητό και ένα νοητό και μετά να ψάχνουμε να βρούμε πώς αυτά τα δύο θα τα ενώσουμε, αλλά να πει πώς έχουμε μία διάκριση μεταξύ αισθητού και νοητού, όμως το αισθητό στην πραγματικότητα ανάγεται, κατανοείται, εξηγείται μέσω του νοητού.

Αυτό ακούγεται αφηρημένο και θα προσπαθήσουμε να το συγκεκριμενοποιήσουμε σιγά-σιγά!

Εδώ εντοπίζεται ένα δυϊστικό σχήμα, εάν όμως δούμε τον τρόπο κατανόησης των άρχων οι οποίες διέπουν τον κόσμο και εμάς τους ίδιους, εκ μέρους του Πλωτίνου τότε φανερώνεται μία καθαρά μονιστική πρόθεση.

Η μέθοδος της άναγωγής

Ο Πλωτίνος πιστεύει πως υπάρχουν τρεις αρχές οι οποίες εξηγούν το σύμπαν, εξηγούν εμάς και την αλήθεια του νοητού κόσμου. Αυτές οι αρχές είναι το *Έν*, ο *Νοῦς* και η *Ψυχή*. Εάν οι αρχές επωθούν με αυτήν τη σειρά (το Έν, ο Νοῦς και η Ψυχή), υποδεικνύεται η ιεράρχηση αυτών των αρχών με σημαντικότερο το Έν. Αλλά επειδή είναι οι άνθρωποι αυτοί που κάνουν φιλοσοφία, αυτοί δε φθάνουν ποτέ στο Έν. Μπορεί οι αρχές να παρουσιάζονται με αυτόν τον τρόπο, ιεραρχικά, αλλά εμείς, οι άνθρωποι που κάνουμε φιλοσοφία, δεν τις ανακαλύπτουμε με αυτόν τον τρόπο, τις ανακαλύπτουμε ανάποδα.

Πώς κάνουμε λοιπόν φιλοσοφία; Ποια είναι η μέθοδος της φιλοσοφίας;

Η μέθοδος της φιλοσοφίας είναι να προχωράμε από κάτω προς τα επάνω. Αυτή η μέθοδος ονομάζεται *άναγωγή*. Ξεκινάμε από αυτό που γνωρίζουμε άμεσα, από τον αισθητό κόσμο και προσπαθούμε να αναθούμε στις αρχές. Στις αρχές αναγόμαστε από την αρχή του αισθητού κόσμου, μετά στην αρχή αυτής της αρχής, κ.ο.κ. μέχρι να φθάσουμε σε ένα σημείο που είναι απολύτως φανερό πλέον ότι δεν υπάρχει άλλη αρχή, δηλαδή έχουμε φθάσει στην απόλυτη αρχή της αρχής.

Αυτός είναι ένας τρόπος να κάνουμε φιλοσοφία με βάση αυτό που μάς έχει πει ο Πλάτων στην αλληγορία της αναμνήσεως στην *Πολιτεία*. Εκεί ο Πλάτων κάνει κριτική στα μαθηματικά, επειδή τα μαθηματικά δέχονται πως κάποια πράγματα ισχύουν αξιωματικά ή ξεκινάνε από κάποιες υποθέσεις τις οποίες δεν τις αποδεικνύουν και τις χρησιμοποιούν για να λύσουν ένα πρόβλημα.

Ενώ, τι κάνουμε εμείς στη διαλεκτική, στη φιλοσοφία; Θέτουμε κάποιες υποθέσεις, φέρ' ειπείν ότι υπάρχουν Ίδέες, και προσπαθούμε να τις αποδείξουμε. Προσπαθώντας να τις αποδείξουμε, πηγαίνουμε προς την αρχή και όχι προς το τέλος μέχρι να φθάσουμε σε **μία αρχή ανυπόθετη**, δηλαδή σε μία αρχή η οποία να μην έχει καμία άλλη προϋπόθεση πέραν από τον έαυτό της.

Ο Πλωτίνος ακολουθεί αυτό το σχήμα της άναγωγής σε όλο και υψηλότερα επίπεδα, προσπαθώντας να φθάσει, αναζητώντας κάθε φορά τις αρχές σε μία αρχή απροϋπόθετη.

Στο ερώτημα, λοιπόν, γιατί υπάρχει ο φυσικός κόσμος; Δίνεται μια πρώτη απάντηση: γιατί διέπεται από την ψυχή. Σε τι οφείλεται η ψυχή; Ποια είναι η άρχή της ψυχής; Είναι ο έαυτός της ή είναι κάτι άλλο; Όλα αυτά αποτελούν ερωτήματα μέχρι να αναθούμε σε μία άρχή χωρίς καμία άλλη προϋπόθεση πέραν από τον έαυτό της.

Αυτή είναι η **μέθοδος της άναγωγής**. Είναι και μία μέθοδος εσωτερικής ανακάλυψης, μίας ανακάλυψης του έαυτού, όπως θα δειχθεί στη συνέχεια. Η μέθοδος της άναγωγής είναι μία μέθοδος που όχι μόνο οδηγεί στην ανακάλυψη της άρχής, αλλά σε κάτι που εμείς σήμερα θα ονομάζαμε **αὐτοσυνειδησία**. Μέσω της άναγωγής, επιστρέφουμε, ανακαλύπτουμε αυτό που εμείς είμαστε πραγματικά.

Γιατί ο Πλωτῖνος προτείνει αυτήν τη μέθοδο της άναγωγής ως ασφαλέστερη και δεν ξεκινάει με δεδομένη την ύπαρξη του Ένός απ' όπου με κάποιον τρόπο προκύπτει ο Νοῦς, από τον Νοῦν προκύπτει η Ψυχή, κ.λ.π.;

Γιατί αυτό είναι ένα σχήμα –από το Έν και προς τα κάτω– θεολογικού τύπου, ενώ ο Πλωτῖνος επιθυμεί ένα σχήμα δεσμευτικό. Αν ειπωθεί ότι στην άρχή είναι το Έν και από εκεί προκύπτει ο Νοῦς, θα ακολουθήσει η εύλογη ερώτηση: και γιατί προκύπτει ο Νοῦς και όχι κάτι άλλο; Αυτό δεν είναι εφικτό να αποδειχθεί. Για παράδειγμα, εάν πάρουμε τη δυάδα από τη μονάδα, πώς βγάζουμε τη δυάδα από τη μονάδα; Δε βγαίνει.

Το ανάποδο σχήμα, δηλαδή από κάτω προς τα πάνω, έχει δεσμευτικότητα, γιατί η άναγωγή συνίσταται σε μία πορεία από το αιτιατό στο αίτιο.

Καθετί που ορίζεται ως αιτιατό, ως αποτέλεσμα ενός πράγματος φέρει μέσα του κατ' ανάγκην την αιτία που το προκάλεσε. Αντιθέτως, εάν πάρουμε ένα πράγμα από μόνο του, για το οποίο μετά θα γνωρίσουμε πως είναι η αιτία κάποιου άλλου πράγματος, δε βρίσκουμε μέσα στην αιτία το αιτιατό.

Για να γίνει αυτό πιο κατανοητό, ας δούμε το παράδειγμα που δίνει ο **Καρτέσιος**: πλησιάζοντας ένα κερί στη φωτιά, το κερί λιώνει –δεν απασχολεί το εάν όντως ισχύει η άρχή της αιτιότητας ή δεν ισχύει–, ποια είναι η αιτία τού ότι το κερί έλιωσε; Η αιτία είναι η θερμότητα. Αν πάρουμε σκέτη (από μόνη της) τη φωτιά, δεν μπορούμε να παραγάγουμε το λιώσιμο του κεριού. Το λιώσιμο του κεριού είναι εκείνο το οποίο φέρει μέσα του την αιτία που το έλιωσε.

Εικόνα 46
Το κερί πλησιάζει στη φωτιά.

Η θερμότητα της φωτιάς αποτελεί το αίτιο.

Το κερί λιώνει εξαιτίας της θερμότητας που εκπέμπει η φωτιά.

■ Ας δούμε ένα ακόμα παράδειγμα. Βλέποντας ένα παιδί, είμαστε απολύτως βέβαιοι πως έχει γονείς. Ενώ, εάν δούμε κάποιον ηλικιωμένο άνθρωπο, δε συνάγουμε το ότι έχει παιδιά, μπορεί και να μην έχει παιδιά.

■ Η αιτία λοιπόν είναι μόνο από τη μεριά του αιτιατού, δεν είναι αιτία από μόνη της.

■ Αλλιώς, ξέρουμε πως υπάρχει η ζωή στη Γη, επειδή βρισκόμαστε στην κατάλληλη απόσταση από τον Ήλιο, ούτε τόσο κοντά ώστε να καιγόμαστε ούτε τόσο μακριά ώστε να παγώνουμε, άρα εμείς, κατά κάποιον τρόπο, είμαστε αιτιατά του Ήλιου. Ας δούμε τώρα το ηλιακό σύστημα από τη μεριά του Ήλιου, από εκεί υπάρχει μόνο ο Ήλιος, δε μάς ενδιαφέρει το υπόλοιπο ηλιακό σύστημα. Ο Ήλιος από μόνος του είναι ο Ήλιος.

Εικόνα 47 Ο Ήλιος θερμαίνει τον πλανήτη Γη.

Ο Ήλιος δεν προσδιορίζεται σε σχέση με την αιτία.

■ Εάν θέλουμε, συνεπώς, να προσδιορίσουμε τις άρχες, η αναζήτηση των αρχών γίνεται μόνο από τη μεριά του αποτελέσματος. Η ίδια η αρχή είναι αυτό που είναι. Γι' αυτό και οι θεολόγοι αντιμετωπίζουν τόσο μεγάλη δυσκολία σε ερωτήματα του τύπου γιατί ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο. Στην πραγματικότητα, αυτό το ερώτημα δε γίνεται να απαντηθεί. Ο μόνος τρόπος για να σκεφθούμε πως υπάρχει ένας Θεός που δημιούργησε τον κόσμο, είναι το ότι υπάρχει ένας κόσμος ο οποίος δεν εξηγείται επαρκώς από μόνος του και πρέπει να βρούμε μία άλλη αιτία για να τον εξηγήσουμε. Οπότε μία πορεία από τα πάνω προς τα κάτω είναι θεολογική, μυθολογική.

Σχήμα 2

Οι δύο πορείες της μυθολογικής και της φιλοσοφικής αναζήτησης.

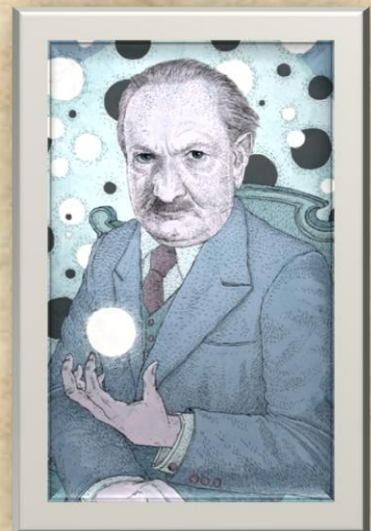
■ Το μόνο ερώτημα το οποίο μάς ενδιαφέρει φιλοσοφικά είναι το να πάμε ανάποδα, και να δεχθούμε ότι έχουμε αυτόν τον κόσμο που παρατηρούμε γύρω μας και συνειδητοποιούμε το ότι δεν είναι ένα σύνολο πραγμάτων ατάκτως ειρημένων, αλλά είναι ένας κόσμος εντός του οποίου παρατηρείται μία τάξη, είναι δηλαδή εύτακτος και υπακούει σε νόμους.

- Άμα τους ανακαλύψουμε τους νόμους αυτούς, διαπιστώνουμε ότι ισχύουν και αυτό αποτελεί μία έκπληξη που βρίσκουμε στη νεότερη, τη σύγχρονη φυσική η οποία δεν έχει θεολογικό χαρακτήρα, θεωρεί ότι ο κόσμος είναι τυχαίος και παρόλα αυτά ανακαλύπτει πως αυτός υπακούει σε σταθερούς κανόνες.

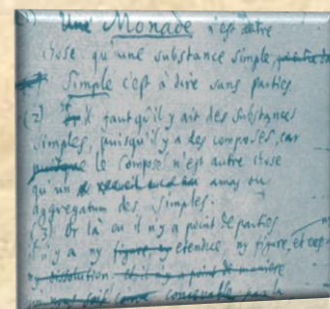
Στη φιλοσοφία αναρωτιόμαστε εάν αυτός ο κόσμος εξηγείται επαρκώς από μόνος του. Η απάντηση του Πλωτίνου είναι ότι δεν εξηγείται επαρκώς από μόνος του.

- Από τη στιγμή που ο κόσμος δεν εξηγείται επαρκώς από μόνος του, πρέπει να βρούμε ποια είναι η άρχη που τον διέπει και μάς εξηγεί το γεγονός ότι είναι εϋτακτος όπως είναι. Γιατί ο κόσμος δεν εξηγείται επαρκώς από μόνος του; Τι είναι αυτό το οποίο δεν εξηγείται επαρκώς από μόνο του; Η *πολλαπλότητα* λέει ο Πλωτίνος είναι εκείνη η οποία δεν εξηγεί τον εαυτό της. Με άλλα λόγια, η βασική διάκριση που έχουμε η οποία είναι πλατωνική –στην πραγματικότητα τη βρίσκουμε σε όλη την αρχαία φιλοσοφία– είναι διάκριση ανάμεσα στο ένα και στα πολλά, δηλαδή διάκριση ανάμεσα στην ένότητα και στην πολλαπλότητα.

- Ο **Heidegger** λέει πως το ερώτημα της αρχαίας μεταφυσικής διαφέρει από το ερώτημα της νεότερης στο ότι το βασικό ερώτημα της αρχαίας εντοπίζεται στο γιατί υπάρχουν τα πολλά και όχι μόνο το ένα. Το βασικό ερώτημα της αρχαίας μεταφυσικής μέσα από το οποίο μπορούμε να διαβάσουμε όλη την αρχαία μεταφυσική είναι αυτό το ερώτημα τού πώς υπάρχει πολλαπλότητα. Γιατί το πρόβλημα της πολλαπλότητας είναι το ότι η ίδια δε νοηματοδοτείται από μόνη της. Ενώ, συνεχίζει ο Heidegger, το ερώτημα της νεότερης μεταφυσικής είναι το γιατί υπάρχει το όν και όχι τίποτα. Είναι ένα ερώτημα που βρίσκουμε στον **Leibniz**. Η έννοια του μηδενός και του τίποτα δεν υπάρχει στην αρχαία σκέψη. Η αρχαία σκέψη θέτει συνήθως το παραπάνω ερώτημα της διάκρισης μεταξύ της ένότητας και της πολλαπλότητας το οποίο διατυπώθηκε αρχικά από τον Παρμενίδη.

Εικόνα 48 Martin Heidegger

Εικόνα 49 Χειρόγραφο απόσπασμα από τη Μοναδολογία του Leibniz.

- Ο Πλωτίνος θέτει το ερώτημα της σχέσης της ένότητας και της πολλαπλότητας για να φτιάξει αυτό το αναγωγικό σχήμα.

Γιατί, ωστόσο, ο αισθητός κόσμος δεν αυτο-εξηγείται; Γιατί ο αισθητός κόσμος δεν μπορεί να εξηγήσει ο ίδιος από μόνος του το γεγονός ότι υφίσταται με τον τρόπο με τον οποίο υφίσταται;

Ο Πλωτίνος θεωρεί ότι αυτό που κάνει τα όντα να είναι όντα, η αρχή δηλαδή που εξηγεί γιατί ένα όν είναι όν, ότι κάτι είναι ζωντανό ή πραγματικό, είναι το ότι κάθε όν είναι Έν.

Είναι από το Έν που τα όντα είναι όντα.

Η αρχή του όντος, αυτό που εξηγεί γιατί ένα όν είναι αυτό που είναι, δηλαδή όν, είναι η **ένότητα**. Άρα, έχουμε **προτεραιότητα του ενός έναντι του όλου**.

Πώς μπορούμε να καταλάβουμε τη θέση ότι για να είναι κάτι όν, οφείλει να είναι **ένα** όν;

Την πρόταση αυτήν επίσης την βρίσκουμε αργότερα στον Leibniz ο οποίος επαναλαμβάνει τη θέση: για να είναι κάτι όν, πρέπει να είναι ένα.

Ας υποθέσουμε πως βλέπουμε ένα σωρό από οικοδομικά υλικά, άμμο, χαλίκι, κ.λ.π., στην ερώτηση τού τι είναι αυτό, η απάντηση θα ήταν τίποτα, ένας σωρός από υλικά. Ένα σύνολο πραγμάτων δεν είναι ένα πράγμα γιατί δε διαθέτει εσωτερική ένότητα.

Για να έχουμε ένα πράγμα, ένα όν, πρέπει αυτό να χαρακτηρίζεται από μία **εσωτερική ένότητα**, δηλαδή από κάτι το οποίο να μάς εξηγεί το γεγονός ότι τα μέρη του αποτελούν ένα όν και όχι ένα σύνολο από πράγματα που έχουμε παραθέσει το ένα δίπλα στο άλλο.

Είναι η διαφορά λοιπόν του σωρού από το σπίτι. Πώς διαφέρει το ένα από το άλλο; Το σπίτι έχει μία δομή ενιαία, μία μορφή η οποία τού επιτρέπει να συγκροτεί ένα πράγμα· επιτρέπει σε όλα αυτά τα δομικά υλικά να συγκροτούν ένα πράγμα.

Εικόνα 50 Σωρός οικοδομικών υλικών.

Εικόνα 51 Σπίτι με ενιαία δομή και μορφή.

Άρα, τι είναι ο αισθητός κόσμος; Ο αισθητός κόσμος δεν είναι το σύνολο από τα φυτά, τα ζώα, τα βουνά, τα ποτάμια, κ.λ.π., αλλά είναι η δομή, αυτή η δομή που κάνει όλα αυτά τα επιμέρους όντα που υπάρχουν στον αισθητό κόσμο να υπακούουν σε κοινούς κανόνες, σε κοινούς νόμους.

Ο Πλωτίνος θεωρεί ότι η παραπάνω δομή δεν εξηγείται από τα ίδια τα επιμέρους στοιχεία του αισθητού κόσμου. Αυτή, δηλαδή, η ένότητα που κάνει τον αισθητό κόσμο ένα πράγμα δεν εξηγείται από τα ίδια τα επιμέρους στοιχεία, τα είδη. Πρέπει λοιπόν να γίνει αναγωγή σε μία αρχή η οποία να είναι περισσότερο ένα πράγμα, να είναι περισσότερο ενιαία από ό,τι είναι ο αισθητός κόσμος, ο οποίος είναι μία πολλαπλότητα πραγμάτων που παρόλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους.

Η σύνδεση μεταξύ των επιμέρους πραγμάτων του αισθητού κόσμου, δηλαδή η δομή που κάνει αυτόν τον αισθητό κόσμο έναν οργανικό κόσμο, όπως είναι και ο ανθρώπινος οργανισμός, δεν ανήκει στα ίδια τα επιμέρους.

Για παράδειγμα, ας σκεφθούμε το ανθρώπινο σώμα το οποίο φαίνεται ότι δεν είναι μία απλή συρραφή μερών. Κάτι άλλο είναι το γεγονός που εξηγεί πώς αυτά τα μέλη όλα μαζί συγκροτούν το ανθρώπινο σώμα. Πρόκειται για ένα όλον το οποίο είναι μεγαλύτερο από τα μέρη του, επειδή το όν παραμένει ακόμα και εάν κοπεί ένα μέλος του, για παράδειγμα, ένα χέρι ή ένα πόδι του.

Μία κλασική απάντηση στην αρχαία φιλοσοφία είναι το ότι αυτό που εξηγεί τη δομή του αισθητού κόσμου είναι η ψυχή.

Γιατί η ψυχή είναι αυτό το οποίο εξηγεί τη δομή του αισθητού κόσμου;

Γιατί στην αρχαία φιλοσοφία ο κόσμος με κάποιον τρόπο είναι ένα ζωντανό όν.

Ο Πλάτων πιστεύει πως ο κόσμος έχει ψυχή, αυτό δεν το βρίσκουμε στον Άριστοτέλη ο οποίος, ωστόσο, εξακολουθεί να πιστεύει πως ο κόσμος είναι ζωντανός.

Η Ψυχή

- Το σύμπαν είναι έμψυχο, γιατί έχει ζωή, οτιδήποτε έχει ζωή έχει ψυχή. **Η άρχή του κόσμου είναι η ψυχή.** Άρα, έχει επέλθει άνοδος ενός επιπέδου από τον αισθητό κόσμο στην ψυχή.

Υπενθύμιση της μεθόδου:

Η πορεία είναι από το αιτιατό στην αιτία. Θέτουμε πάντοτε το ερώτημα ποια είναι η άρχή μέχρι που να μην υπάρχει καινούργια απάντηση, μέχρι που να φανεί, πέραν πάσας αμφιβολίας, ότι αυτή η άρχή στην οποία φθάσαμε είναι και η τελευταία. Εφόσον η τελευταία άρχή είναι η άρχή του έαυτού της, δεν μπορούμε να βρούμε κάποια άλλη άρχή!

- Με την άφιξη λοιπόν στην ψυχή θέτουμε πάλι το ίδιο ερώτημα: η ψυχή είναι ενιαία ή πολλαπλή; Ο Πλωτίνος συμφωνεί με τον Πλάτωνα πως η ψυχή είναι ασώματη και χωριστή από το σώμα, αιώνια, αθάνατη, κ.λ.π. Η *Ψυχή* και ο *Νοῦς* γράφονται με κεφαλαίο γράμμα στο Σχήμα 1, επειδή είναι η έννοια της Ψυχῆς εν γένει η οποία περιλαμβάνει και τις ατομικές ψυχές και την ψυχή του κόσμου.
- Όπως ανέφερα προηγουμένως ο Πλωτίνος συζητά με τον Αριστοτέλη γιατί θέλει να τον ανασκευάσει. Αυτό δεν είναι πλήρες, δε μάς λέει όλη η ιστορία, εφόσον ο Πλωτίνος δε θέλει απλώς να ανασκευάσει τον Αριστοτέλη, σε μεγάλο βαθμό είναι και ο ίδιος Αριστοτελικός, τουλάχιστον όσον αφορά επιμέρους ζητήματα που έχει λύσει ο Αριστοτέλης.
- Έτσι και αλλιώς, η γλώσσα, η ορολογία της φιλοσοφίας μετά τον Αριστοτέλη είναι αριστοτελικές. **Ο Αριστοτέλης είναι ένας πολύ συστηματικός φιλόσοφος και εξαιτίας αυτού έχει φτιάξει ένα σύνολο εργαλείων εννοιολογικών τα οποία έκτοτε τα χρησιμοποιούμε.**
- Ο Πλωτίνος είναι αριστοτελικός για ακόμα έναν λόγο, γιατί ο Αριστοτέλης κάνει κριτική στον Πλάτωνα και στο σημείο αυτό έχει δίκιο, λέγοντας ότι η Ψυχή δεν έχει μέρη, δεν είναι πράγμα, δεν είναι σωματικό αντικείμενο, έχει λειτουργίες, διαθέτει τις δυνάμεις της, τις δυνάμεις της Ψυχῆς.
- Προφανώς και ο Πλάτων δε θεωρεί ότι η ψυχή έχει διαφορετικά μέρη, ο λόγος για τον οποίο μιλάει για μέρη στην *Πολιτεία* είναι γιατί χρησιμοποιεί την ψυχή για να μιλήσει για την πόλη.

Εικόνα 52
Η ιδανική πολιτεία στο εξώφυλλο
αγγλικής έκδοσης της *Πολιτείας*
του Πλάτωνα.

- ❁ Ο Πλωτίνος στην ψυχολογία του είναι αριστοτελικός, αν και δε συμφωνεί με τον Αριστοτέλη στο ότι η ψυχή είναι *ενδελέχεια* του σώματος.
- ❁ Ο Πλωτίνος δε θεωρεί ότι η Ψυχή είναι αχώριστη από το σώμα, ότι η Ψυχή πεθαίνει μαζί με το σώμα, άλλωστε ο τρόπος με τον οποίο μιλάει για την Ψυχή είναι αριστοτελικός. Πιο συγκεκριμένα, στον Πλωτίνιο η Ψυχή έχει τις βασικές λειτουργίες που έχει και στον Αριστοτέλη: αίσθηση, φαντασία, διάνοια, νόηση [πορεία από κάτω προς τα πάνω και πάλι]· αυτά δεν είναι υλικά μέρη, είναι δυνάμεις της Ψυχής, δηλαδή ικανότητες ή λειτουργίες της Ψυχής.
- ❁ Την πλατωνική τριχοτόμηση σε *λογιστικόν, θυμοειδές* και *ἐπιθυμητικόν* τη βρίσκουμε στον Πλωτίνιο σπάνια και μόνο σε πραγματείες ηθικού περιεχομένου.

 - ❁ Η παραπάνω είναι μία ορολογία κατάλληλη για την ηθική. Για παράδειγμα, για να πούμε πως για να είναι κανείς ηθικός, θα πρέπει το επιθυμητικό να υπάγεται στο λογιστικό. Ο Πλωτίνος δεν την αποδέχεται λοιπόν την τριχοτόμηση ως έχει.
 - ❁ Για τον Πλωτίνιο η τριχοτόμηση είναι ένας τρόπος για να μιλήσει ο Πλάτων, ένας τρόπος τον οποίο ο ίδιος ο Πλάτων δεν το εννοεί, ο Πλάτων εννοεί και αυτός, όπως και ο Πλωτίνος, τις λειτουργίες της Ψυχής.
- ❁ Κάτι ακόμα που δε δέχεται ο Πλωτίνος από τον Πλάτωνα είναι και η διάκριση μεταξύ θνητού και αθάνατου μέρους της Ψυχής.

 - ❁ Φαίνεται στον *Τίμαιο* να χωρίζει ο Πλάτων την ψυχή σε δύο μέρη: σε ένα άλογο και σε ένα έλλογο μέρος. Το έλλογο μέρος αντιστοιχεί στη διάνοια και τη νόηση, ενώ το άλλο το άλογο είναι αυτό το οποίο αναπτύσσει η ψυχή όταν έρχεται σε επαφή με το σώμα, όταν ενσωματώνεται και με κάποιον τρόπο πρέπει να προστατεύσει το σώμα, να το θρέψει. Για να το κάνει αυτό, για να προστατεύσει η ψυχή το σώμα από τους εξωτερικούς κινδύνους, θα πρέπει να τους γνωρίζει, να γνωρίζει, δηλαδή, τον εξωτερικό κόσμο.
 - ❁ Η ψυχή δεν ασχολείται με το σώμα, ασχολείται με τις Ίδέες, οπότε όταν η ψυχή ενσωματωθεί αναπτύσσει την αισθητηριακή λειτουργία για να μπορέσει να αποκωδικοποιήσει τα σήματα που της δίνει το σώμα. Αυτό το μέρος είναι άλογο για τον Πλάτωνα και είναι θνητό, όταν ο σώμα πεθαίνει, η ψυχή το χάνει.
- ❁ Ο Πλωτίνος δε δέχεται πως υπάρχει θνητό μέρος στην Ψυχή· θεωρεί πως η Ψυχή είναι αθάνατη πλήρως και ότι η αισθητηριακή λειτουργία είναι απλώς κάτι που φτιάχνει η Ψυχή όταν έρχεται σε επαφή με το σώμα. Όταν η Ψυχή δε είναι σε επαφή με το σώμα, δεν τη χρειάζεται την αισθητηριακή λειτουργία.
- ❁ Εάν θεωρήσουμε ότι υπάρχει τέτοια δυνατότητα, επειδή ο κόσμος είναι αιώνιος, δεν έχουμε ποτέ σώμα χωρίς Ψυχή και Ψυχή χωρίς σώμα. Το σώμα πεθαίνει, η Ψυχή κατασκευάζει ένα άλλο, κ.λ.π.

Άρα, στον Πλωτίνου, από τη μία, δεν έχουμε πλατωνική τριχοτόμηση της ψυχής, από την άλλη η ψυχή έχει τις ίδιες λειτουργίες που βρίσκουμε στο *Περί ψυχής* του Αριστοτέλη. Λειτουργίες τις οποίες ο Πλωτίνος τις κατανοεί με διαφορετικό τρόπο από τον Αριστοτέλη, με ένα τρόπο πιο πλατωνικό.

❁ Η Ψυχή είναι πολλαπλή αφενός γιατί ως ατομική ψυχή έχει πολλές λειτουργίες, δεν είναι ένα πράγμα, αφετέρου γιατί υπάρχουν πολλές ψυχές.

❁ Η Ψυχή δεν είναι ένα πράγμα, η ίδια η έννοια της Ψυχής στην ουσία ανάγεται στην πολλαπλότητα των ατομικών ψυχών που ζωοποιούν τα επιμέρους αισθητά που συγκροτούν τον αισθητό κόσμο.

❁ Η Ψυχή είναι λοιπόν πολλαπλή. Σύμφωνα με τη βασική θέση του Πλωτίνου πως η πολλαπλότητα δεν μπορεί να εξηγήσει τον εαυτό της, αλλά χρειάζεται να αναχθεί σε ένα αίτιο της ενότητας, πρέπει επίσης να ψάξουμε ποια είναι η αρχή της ενότητας της Ψυχής. Όπως έχω ήδη πει την ενότητα στην πολλαπλότητα τη δίνει μία κεντρική δομή, μορφή που δεν ανήκει στην πολλαπλότητα ή που δεν ανάγεται σ' αυτά τα επιμέρους κομμάτια.

❁ Άρα, δεν έχουμε ακόμα βρει την αρχή που ψάχνουμε, την αρχή της ενότητας και θέτουμε ξανά το ίδιο ερώτημα για το ποια είναι η αρχή που διέπει την Ψυχή, για το ποιο είναι το αίτιο της ενότητας της Ψυχής, καθώς η Ψυχή δεν εξηγεί από μόνη της, εξαιτίας της πολλαπλότητάς της, την ενότητά της.

? Ποια είναι η αρχή της ενότητας της Ψυχής; Τι εξηγεί την ενότητα της Ψυχής; Τι είναι αυτό που είναι πιο ενιαίο από την Ψυχή και που μπορεί να εξηγήσει την ενότητα που παρατηρούμε στο επίπεδο της Ψυχής ή καλύτερα στο επίπεδο των ατομικών ψυχών;

Στον Πλωτίνου η απάντηση στα παραπάνω είναι: ο Νοῦς. Γιατί είναι ο Νοῦς;

❁ Αυτή είναι μια ρητορική ερώτηση. Ένας σημαντικός μελετητής της φιλοσοφίας ο **Anthony Lloyd** παραθέτει την εξής «αστεία» υποσημείωση: "*Why Noῦς and not Love or the Niagara Falls?*" (Πηγή: <http://philpapers.org/rec/LLOPOT>)

? Γιατί να είναι αρχή ο Νοῦς και όχι κάτι άλλο;

Επειδή ο Νοῦς είναι μία σταθερά της αρχαίας ελληνικής σκέψης, ίσως η κατεξοχήν σταθερά της αρχαίας ελληνικής σκέψης. Όταν στην αρχαία φιλοσοφία έχουμε την αναζήτηση μίας αρχής, μίας αρχής που να φαίνεται προφανής, συνήθως την ονομάζουμε νου ή κάτι τέτοιο.

Μία από τις θεμελιώδεις θέσεις που βρίσκουμε σε όλη την έκταση της αρχαίας ελληνικής σκέψης είναι η άρνηση της αποδοχής του ενδεχόμενου ότι η άρχή του κόσμου είναι άλογη ή μηχανική ή ότι το σύμπαν μπορεί να διέπεται από τυχαιότητα. Αυτό ισχύει ακόμα και εάν η άρχή του κόσμου είναι ένα στοιχείο της φύσης όπως φαίνεται να έλεγε ο **Ήράκλειτος** βάσει του οποίου η άρχή του κόσμου είναι το Πυρ -δεν είμαστε καθόλου βέβαιοι ότι έλεγε κάτι τέτοιο ο Ήράκλειτος. Ο Ήράκλειτος ονομάζει **Λόγο** αυτό το Πυρ, το ότι είναι, δηλαδή, έλλογο ή πως αντιστοιχεί στον Λόγο -αφήνουμε στην άκρη τους Προσωκρατικούς γιατί δεν ξέρουμε ακριβώς τι λέγανε.

Εικόνα 53 Ήράκλειτος ο Εφέσιος (έζησε τον 6^ο με 5^ο αι π.Χ.)

Γενικώς στην αρχαία φιλοσοφία έχουμε αυτήν τη σταθερά: η άρχή του κόσμου είναι έλλογη, ο κόσμος δεν είναι τυχαίος και δεν οφείλεται σε μηχανικά αίτια.

Υπάρχει μία παράδοση στην αρχαία φιλοσοφία που θεωρεί ότι ο κόσμος είναι τυχαίος, ότι η άρχή του κόσμου είναι καθαρά μηχανιστική. Στην παράδοση αυτή ανήκουν ο **Δημόκριτος** και οι **Άτομικοί** και αυτοί που τους ακολουθούν, κατά την Ελληνιστική περίοδο, ο Έπίκουρος και οι Έπικούρειοι. Αλλά αυτό εξηγεί γιατί η συγκεκριμένη φιλοσοφία είναι σε μεγάλο βαθμό περιθωριακή στην αρχαία σκέψη. Ενώ, σήμερα, αυτές οι θεωρίες είναι αμέριστες και πολύ ενδιαφέρουσες, γιατί στις νεότερες και τις σύγχρονες φιλοσοφικές θεωρίες, η βασική θέση είναι ότι ο κόσμος εξηγείται με άναγωγή σε μηχανικά αίτια, άρα προτείνεται μία μηχανιστική και όχι τελεολογική εξήγηση του κόσμου, όπως και το ότι ο κόσμος είναι τυχαίος.

Εικόνα 54 Δημόκριτος

Έχουμε διαφορετικές εκδοχές του Νοῦ, αλλά έχουμε αυτήν τη σταθερά.

Για την άρχή του κόσμου, γι' αυτό που εξηγεί την ένότητα, την ενιαία δομή του κόσμου, το γεγονός ότι ο κόσμος είναι εύτακτος, κ.λ.π. επικρατούν διάφορες εκδοχές στην αρχαία σκέψη:

Η άρχή αυτή είναι ο Νοῦς, όπως στον **Αναξαγόρα**, παρόλο που τον κατηγορεί ο **Σωκράτης** στον **Φαίδωνα** πως μιλάει για το Νοῦ, αλλά τον καταλαβαίνει με υλικό τρόπο, δεν τον καταλαβαίνει ως ειδικό ή τελικό αίτιο.

Εάν μιλήσουμε με Αριστοτελικούς όρους, η άρχή είναι ο **Λόγος** στον **Ἡράκλειτο**, χωρίς να ξέρουμε τι ακριβώς σημαίνει αυτός.

Στον **Παρμενίδη** έχουμε ταύτιση του ὄντος με τη νόηση. Το **ὄν** και το **νοεῖν** ταυτίζονται χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι το ίδιο πράγμα, αλλά ότι έχουμε μία αναγκαία παραπομπή του ὄντος στη νόηση και της νόησης στο ὄν. Αλλιώς, το πραγματικό ὄν είναι αυτό που είναι αντικείμενο του Νοῦ και ο Νοῦς γνωρίζει αυτό που είναι πραγματικό.

Στον Πλάτωνα είναι το **Ἀγαθόν**. Γιατί είναι Ἀγαθόν; Γιατί το Ἀγαθόν εγγυάται τη νοησιμότητα των Ἰδεῶν, δηλαδή ότι μπορώ να νοήσω τις Ἰδέες και αυτές μπορούν να ενεργοποιηθούν ως αντικείμενα της νόησής μου.

Στον Ἀριστοτέλη η θεϊκή, άυλη οὐσία που κινεί το σύμπαν, το πρώτον κινούν άκίνητο ονομάζεται Νοῦς, είναι ένας νους που νοεῖ τον εαυτό του.

Οπότε η σταθερά ότι η άρχή του σύμπαντος είναι ένας Νοῦς επανέρχεται πάντοτε και με διάφορους τρόπους.

Γιατί να χρησιμοποιούν οι αρχαίοι έναν όρο που παραπέμπει στη σκέψη για να εξηγήσουν πράγματα που δεν είναι αποκλήματα της σκέψης;

Η δομή του σύμπαντος ή η κίνηση που στον Ἀριστοτέλη εξηγείται με άναγωγή σε μία νόηση που νοεῖ τον εαυτό της δεν είναι πράγματα που συνήθως τα συνδέουμε με τη σκέψη. Γιατί η ευταξία του σύμπαντος να ανάγεται σε ένα πράγμα που θα το λέγαμε σκέψη;

Πρέπει να λάβουμε υπ όψιν μας ότι όταν οι αρχαίοι λένε Νοῦς δεν εννοούν τον ατομικό νου, αλλά αυτό που εμείς ονομάζουμε νόηση, καθαρή νόηση.

Αυτό θα μπορούσε να γίνει κατανοητό μέσω της εμπειρίας των μαθηματικών. Αν πάρουμε την ενασχόληση με τα μαθηματικά, είναι η μόνη δραστηριότητα για την οποία έχουμε τη βεβαιότητα ότι είναι χωριστή από το σώμα, ότι δεν υπόκειται στους περιορισμούς του σώματος.

Η σκέψη έχει αυτό το χαρακτηριστικό: την ελευθερία από το σώμα.

Για παράδειγμα, ο Stephen Hawking, ένας από τους μεγαλύτερους φυσικούς από τον Νεύτωνα και έπειτα, είναι τετραπληγικός, δεν μπορεί να κινηθεί, να μιλήσει αλλά μπορεί να σκεφθεί!

Στους αρχαίους υπάρχει αυτή η αίσθηση, η αίσθηση, δηλαδή, τού ότι υπάρχει κάτι που είναι ανεξάρτητο από το σώμα, κάτι που δεν υπόκειται όχι μόνο στη γέννηση και τη φθορά, αλλά δεν υπόκειται σε καμία μεταβολή και μπορεί να έχει πρόσβαση στην ίδια την αλήθεια του όντος. **Αυτό το πράγμα είναι ο Νοῦς.**

Άρα, κατ' αναλογία με αυτή τη δική μας εμπειρία που έχουμε από τα μαθηματικά, που νομίζω ότι είναι η εμπειρία των μαθηματικών για τους αρχαίους, μπορούμε να σκεφθούμε πως εάν υπάρχει μία αρχή που εξηγεί το σύμπαν, αυτή θα είναι ένα είδος Νοῦ, γιατί ο νους δεν υπόκειται τους ίδιους περιορισμούς στους οποίους υπόκεινται τα αισθητά σώματα.

Ο Νοῦς έχει αυτήν την ικανότητα και αυτό έχει να κάνει με τη δική μας εμπειρία.

Για να καταλάβουμε πιθανώς τους αρχαίους και για να μπορέσουμε να τους προσεγγίσουμε κάπως, γιατί πολλά από τα πράγματα που μάς λένε είναι ξένα, χρειαζόμαστε προσπάθεια για να δούμε τι εννοούν. Εμείς δε θα σκεφτόμαστε αυτόματα ότι η αρχή του κόσμου είναι ο Νοῦς. Βάσει της φυσικής που ξέρουμε σήμερα, για την αρχή του κόσμου θα λέγαμε ότι είναι η κίνηση των ηλεκτρονίων, αλλά όχι ότι ο κόσμος οφείλεται σε ένα Νοῦ. Επιπρόσθετα, ο τρόπος με τον οποίο κατανοούμε τον θεϊκό νου είναι μέσα από τον Χριστιανισμό, μέσα από τη θρησκεία όπου θεωρούμε πως υπάρχει ένα ὄν κάτι σαν άνθρωπος, αλλά όχι και άνθρωπος ακριβώς, που έχει έναν δικό του νου ο οποίος αποφάσισε να δημιουργήσει τον κόσμο.

Για τον Πλωτῖνο και τους αρχαίους δεν είναι ένας τέτοιος Νοῦς, αλλά είναι μία εγγύηση το ότι η αρχή του κόσμου δεν υπόκειται στις δεσμεύσεις του σώματος.

Τι είναι όμως ειδικά ο Νοῦς για τον Πλωτῖνο;

Ο Νοῦς για τον Πλωτῖνο αφενός είναι **ο νοητός κόσμος**, είναι το αρχέτυπο του αισθητοῦ σύμπαντος, είναι **η ίδια η λειτουργία της νόησης**, αφετέρου είναι **το νοεῖν ως λειτουργία που οδηγεί στην ἀληθὴ γνώση**, στην επιστήμη ἢ ως λειτουργία που την κατέχει ἤδη στο επίπεδο αὐτό την ἀληθὴ γνώση, την επιστήμη.

Ὡς νοητός κόσμος ο Νοῦς, και όχι ως λειτουργία, περιλαμβάνει ὅλα τα νοητά, το σύνολο των νοητῶν. Ο νοητός κόσμος περιλαμβάνει τα νοητά τα οποία είναι προϋπόθεση για τη σκέψη.

Για να καταλάβουμε την αἰωνιότητα στον Πλωτῖνο θα πρέπει να εξηγήσουμε πολύ αναλυτικά τη δομὴ του Νοῦ.

Ο Νοῦς είναι απλός ή πολλαπλός;

Το ερώτημα που έχουμε ακολουθήσει έως τώρα είναι το ερώτημα της ένότητας. Ο Νοῦς είναι ένας ή πολλά; Ο Νοῦς είναι πιο ενιαίος από την Ψυχή, αλλά είναι ένας;

Πριν, η τοποθέτηση του ερωτήματος τι είναι αυτό που εξηγεί την ένότητα της πολλαπλότητας του αίσθητου κόσμου οδήγησε στην άναγωγή στην Ψυχή. Αλλά, θεωρήθηκε ότι η Ψυχή δεν είναι μία. Κάθε φορά το ερώτημα τίθεται ξανά από την αρχή, ώστε να βρεθεί η αρχή που αναζητείται.

Όταν φθάνουμε λοιπόν στο Νοῦ, το ερώτημα τίθεται ξανά: είναι ο Νοῦς ένας;

Ο Νοῦς είναι πιο ενιαίος από την Ψυχή, επειδή η Ψυχή έχει πολλαπλές λειτουργίες και είναι και πολλές ψυχές σε πολλά σώματα.

Ο Νοῦς είναι ένας, και είναι πιο ένας από την Ψυχή. Ωστόσο, ο Νοῦς δεν είναι πλήρως ένας, επειδή, όπως έχω αναφέρει, ο Νοῦς είναι ο νοητός κόσμος που περιλαμβάνει τα νοητά, τα νοητά είναι πολλά, δεν είναι ένα.

Ο Νοῦς είναι πολλαπλός για δύο λόγους:

- I. Ο Νοῦς είναι ο **νοητός κόσμος**, άρα είναι το σύνολο των νοητῶν, δεν είναι απλό σύνολο.

Τη λέξη **σύνολο** θα την αλλάξουμε.

- II. Αλλά ο Νοῦς είναι **όχι ένας**, δηλαδή είναι πολλαπλός με μία άλλη έννοια. Για το Νοῦ, όταν τον μελετήσουμε, καταλαβαίνουμε ότι διαθέτει μία **καταστατική διττότητα**. Ο Νοῦς είναι **δύο πράγματα**.

Ο Νοῦς έχει αυτό που θα λέγαμε **αποβλεπτικότητα**. Τι κάνει ο Νοῦς; Σκέφτεται. Τι σκέφτεται; Κάτι. Αυτό το κάτι είναι κατ' ανάγκην διαφορετικό από τον εαυτό του.

Γιατί κατ' ανάγκην; Γιατί δεν μπορεί να σκέφτεται τον εαυτό του; Πώς είναι το πρώτον κινούν στον Αριστοτέλη; Είναι νόηση της νοήσεως; Δε σκέφτεται τον εαυτό της η νόηση της νοήσεως; Ναι! Αλλά ακόμα και για να σκεφτώ τον εαυτό μου, τον σκέφτομαι σα να είναι άλλος από εμένα.

Για να υπάρξει σκέψη, σύμφωνα με τον Πλωτῖνο, χρειάζεται μία καταστατική έτερότητα. Πρέπει να υπάρχει έτερότητα ανάμεσα στον υποκείμενο που σκέφτεται και στο αντικείμενο της σκέψης, αλλιώς δεν υπάρχει σκέψη. Στην απόλυτη ταυτότητα δεν έχουμε σκέψη. Ο Πλωτῖνος θεωρεί την απόλυτη ταυτότητα ως ένα πράγμα νεκρό.

■ Για να υπάρχει σκέψη, πρέπει να έχω δύο πράγματα: το **υποκείμενο** και το **αντικείμενο**, ακόμα και εάν το αντικείμενο είναι ο εαυτός μου, τον σκέφτομαι ως κάτι άλλο από εμένα.

Τηρουμένων των αναλογιών, δίνεται το παράδειγμα της ψυχανάλυσης στην οποία τι κάνω; Προσπαθώ να αναλύσω τον εαυτό μου. Πώς το κάνω αυτό; Κάνω τον εαυτό μου ένα αντικείμενο έξω από εμένα, προσπαθώ με κάποιον τρόπο να αντικειμενοποιήσω τον εαυτό μου για να μπορέσω να τον μελετήσω. Με άλλα λόγια, γνωρίζω τον εαυτό μου ως κάτι που είναι άλλο από εμένα και προσπαθώ αυτό το πράγμα να το επανακτήσω.

■ Η σκέψη δεν είναι κάτι κενό, αλλά έχει περιεχόμενο. Αυτό το περιεχόμενο είναι κατ' ανάγκην διαφορετικό από αυτήν τη σκέψη. Ακόμα και εάν η σκέψη αυτή τελικά επιστρέφει στον εαυτό της ως **αυτογνωσία** ή ως **αυτοσυνειδησία** περνάει από μία φάση έτερότητας, αλλιώς δεν υπάρχει σκέψη.

■ Άρα ο Νοῦς είναι **πολλαπλός**, εφόσον επιμερίζεται σε πολλά αντικείμενα που είναι τα νοητά και **διττός**, εφόσον προϋποθέτει αυτήν την καταστατική διάκριση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, διάκριση που δεν εξαφανίζεται ακόμα και όταν το υποκείμενο είναι το ίδιο το αντικείμενο. Ακόμα και όταν ο Νοῦς σκέφτεται τον ίδιο του τον εαυτό, υπάρχει και πάλι η διάκριση, εφόσον ο Νοῦς τείνει προς κάτι άλλο για να τον γνωρίσει και αυτό δηλώνει η αποβλεπτικότητα.

Η αποβλεπτικότητα δεν είναι ὅρος του Πλωτίνου, είναι ὅρος της φαινομενολογίας ωστόσο ο Πλωτῖνος δηλώνει ακριβῶς αυτό το πράγμα.

■ Ο Νοῦς είναι **διττός**, αυτό σημαίνει ότι ενέχει μία **καταστατική έτερότητα**. Ο Νοῦς είναι **ταῦτός** με τον εαυτό του και ταυτόχρονα έτερος με τον εαυτό του.

Αυτό θα χρειαστεί για την κατανόηση αργότερα της αιωνιότητας.

■ Αυτό, όμως, που είναι ένα, για παράδειγμα η μονάδα, δεν έχει έτερότητα. Το ένα είναι απόλυτη ταυτότητα.

■ **Ο Νοῦς είναι πολλαπλός με αυτούς τους δύο τρόπους: πολλαπλός ως περιεχόμενο (περιέχει όλα τα νοητά) και διττός ως νόηση (ως λειτουργία του νοεῖν).**

■ Τι νοεῖ ο Νοῦς σύμφωνα με τον Πλωτῖνο; Ο Νοῦς νοεῖ τον εαυτό του! Μόλις τώρα όμως ειπώθηκε πως ο Νοῦς έχει περιεχόμενό του τα νοητά. **Άρα, τι σημαίνει ότι ο Νοῦς νοεῖ τον εαυτό του; Σημαίνει ότι τα νοητά είναι ο εαυτός του.**

■ Ο Πλωτῖνος θεωρεί ότι σωστά ο Ἀριστοτέλης ὀρισε το Νοῦ -τον θεϊκό, τον κοσμικό νου και όχι το νου βάσει της χριστιανικής παράδοσης- ως νόηση του εαυτοῦ του. Η κριτική που κάνει ο Πλωτῖνος στον Ἀριστοτέλη είναι ότι ο ίδιος ο Ἀριστοτέλης θεωρεί ότι αυτή είναι η πρώτη ἀρχή.

Εάν ήταν όμως συνεπής ο Άριστοτέλης με το πρόγραμμα του Πλωτίνου και εάν ήταν επίσης συνεπής με τον εαυτό του, εφόσον και αυτός ο ίδιος θέτει το ζήτημα του ενός και των πολλών, θα έπρεπε να θέσει ξανά αυτό το ερώτημα και να προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα, επειδή δεν έχει βρει ακόμα την αρχή της ενότητας.

Από τη στιγμή όπου ο Νοῦς είναι καταστατικά έτερος, η έτερότητα προϋποθέτει μία αρχική ενότητα, γιατί κάτι είναι έτερο κάποιου άλλου, δεν έχουμε έτερότητα σκέτη. Για να σκεφτώ την έτερότητα, προϋποθέτω μία πιο αρχική ταυτότητα. Το ότι κάτι είναι έτερο του εαυτού του σημαίνει ότι έχει αυτήν τη φύση της έτερότητας και πρέπει να δούμε πού ανάγεται αυτή η φύση.

Τι σημαίνει ότι ο Νοῦς σκέφτεται τα νοητά και σκεπτόμενος τα νοητά σκέφτεται τον εαυτό του;

Για την αποσαφήνιση του παραπάνω ερωτήματος, ενδείκνυται η αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής. Η Ελληνιστική φιλοσοφία μπορεί να κατανοηθεί μέσω της διαμάχης των Δογματικών Σχολών, από τη μία πλευρά, και των Σκεπτικῶν, από την άλλη, της διαμάχης για το **κριτήριο τῆς ἀληθείας**. Στην εποχή του Πλωτίνου δεν υπάρχει πια αυτή η διαμάχη, έχει παύσει, γιατί η ίδια έχει ήδη διαλύσει σε μεγάλο βαθμό τις Ελληνιστικές Σχολές. Μένει ο απόηχος αυτής της διαμάχης, το πρόβλημα της οποίας θεωρώ ότι ο Πλωτίνος το ενστερνίζεται, καθώς αυτό το πρόβλημα το κάνει δικό της η Ακαδημία.

Η Ακαδημία το ξεκινάει αυτό το πρόβλημα με τους Δογματικούς θεωρώντας πως το **κριτήριο τῆς ἀληθείας** τους δεν μπορεί να ισχύσει. Γιατί δεν μπορεί να ισχύσει; Επειδή η γνώση, όπως την κατανοούν οι Σχολές της Ελληνιστικής εποχής, είναι γνώση του αισθητοῦ κόσμου.

Η γνώση του αισθητοῦ κόσμου είναι γνώση που μεσολαβείται από μία παράσταση. Η παράσταση αυτή μεσολαβεί ανάμεσα σε εμένα που γνωρίζω και στο αντικείμενο της γνώσης μου. Αντί να πω πως το υποκείμενο γνωρίζει το αντικείμενο απευθείας ή το αντικείμενο προσλαμβάνεται από το υποκείμενο, αυτή η σχέση διακόπτεται από μία παράσταση.

Τι λένε τώρα οι Σκεπτικοί στους Δογματικούς; Δε γνωρίζει κάποιος το ίδιο το μέλι, όταν λέει πως το μέλι είναι γλυκό, αλλά γνωρίζει τη δική του παράσταση που έχει του μελιού· γνωρίζει την πληροφορία που του δίνει η γεύση του. Από κει και πέρα, το υποκείμενο φθάνει μέχρι το σημείο που του διακόπτεται η πρόσβαση, ενόσω δεν έχει τρόπο να πάει από την παράσταση στο ίδιο το αντικείμενο.

Κάτι που ξαναβρίσκουμε αργότερα στον Kant. Πρόκειται για ένα πρόβλημα που προσπαθεί να λύσει ο Kant και το λύνει αποδεχόμενος ότι πράγματι δεν έχουμε ποτέ πρόσβαση στο αντικείμενο. Για τον Kant, έχω πρόσβαση μόνο στην παράσταση του αντικειμένου που την συγκροτώ εγώ. Αυτήν την παράσταση του αντικειμένου ο Kant την ονομάζει **φαινόμενο**.

✿ Αυτό είναι ένα πρόβλημα αλήθειας. Για να έχω μία *θεωρία περί αλήθειας*, για να ξέρω πως όντως αυτό που γνωρίζω, το γνωρίζω αληθώς, πρέπει να μπορώ να υποστηρίξω ότι γνωρίζω πλήρως το αντικείμενο.

Δεν μπορώ να υποστηρίξω ότι γνωρίζω πλήρως το αντικείμενο, γιατί;

Γιατί το αντικείμενο είναι έξω από εμένα. Από τη στιγμή που είναι έξω από εμένα, εγώ το γνωρίζω με έναν τρόπο που περιλαμβάνει τη δημιουργία μίας παράστασης του αντικειμένου. Μπορώ να είμαι βέβαιος μόνο για το ότι έχω πρόσβαση στην παράσταση του αντικειμένου, για το ότι έχω πρόσβαση σε αυτό που μου δίνει η αντίληψή μου. Δεν έχω, ωστόσο, κριτήριο για να πω εάν αυτή η παράσταση του αντικειμένου που μου δίνει η αισθητηριακή μου αντίληψη ταυτίζεται με το αντικείμενο. Αυτό το πρόβλημα είναι άλυτο.

Πράγματι, εάν το φθάσουμε στα άκρα, δεν έχουμε κριτήριο· ή θα το λύσουμε λέγοντας πως προφανώς τα πράγματα τα γνωρίζω. Αλλά, εάν πραγματικά συζητήσω με έναν σκεπτικό ο οποίος μου θέτει συνεχώς αυτό το ερώτημα, σ' αυτό το επίπεδο δεν μπορώ να απαντήσω. Οπότε το πρόβλημα είναι το εξής: ή δεν έχω *θεωρία περί της αλήθειας*, σηκώνω τα χέρια ψηλά και απέχω σε όσους μου κάνουν κριτική ή προσπαθώ να φτιάξω μία *θεωρία περί της αλήθειας* με όποιον τρόπο θεωρώ πρόσφορο.

Ο Kant λέει πως όταν θέλω να βρω ένα σταθερό και απόλυτο κριτήριο για την αλήθεια είναι σα να αρμέγω μία αγελάδα με κόσκινο. Κάνοντας κάτι τέτοιο, είναι απολύτως βέβαιο πως το γάλα θα μου χυθεί (*Εισαγωγή της Υπερβατολογικής Αναλυτικής* στην 1^η Κριτική). Άρα το παραπάνω δεν μπορεί να απαντηθεί. Οπότε πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος για να σωθεί η δυνατότητα της γνώσης. Ο Kant θεωρεί πως δεν υπάρχει πρόσβαση στο πράγμα καθαυτό, παρά μόνο πρόσβαση στο φαινόμενο και φτιάχνει την *Θεωρία των Κατηγοριών*. Έπειτα θα ακολουθήσει η κριτική στο πράγμα καθαυτό του Hegel.

Τι κάνει ο Πλωτίνος σε σχέση με το συγκεκριμένο πρόβλημα;

Και ο Πλωτίνος αποδέχεται αυτήν τη θέση των Σκεπτικῶν. Πράγματι το υποκείμενο δεν μπορεί να γνωρίζει τα εξωτερικά αντικείμενα με απόλυτη βεβαιότητα, χωρίς αυτό να σημαίνει πως γνωρίζει μόνο τις παραστάσεις των αντικειμένων –δεν είναι αυτό το πρόβλημα του Πλωτίνου, είναι άλλο με το οποίο όμως δε θα ασχοληθούμε τώρα.

Αλλά, μπορεί το υποκείμενο να έχει αλήθεια; Μπορεί! Με ποιον τρόπο μπορεί το υποκείμενο να έχει αλήθεια;

Ποιο είναι το πρόβλημα σ' αυτό το σχήμα (Υ-Α); Το πρόβλημα σ' αυτό το σχήμα είναι η εξωτερικότητα του αντικειμένου. Ανέφερα ότι **το αντικείμενο είναι εξωτερικό στο υποκείμενο** το οποίο δεν μπορεί ποτέ να είναι βέβαιο πως αυτό που γνωρίζει είναι έτσι όπως το γνωρίζει, έτσι όπως του φαίνεται.

Με ποιον τρόπο μπορώ εγώ το υποκείμενο να έχω γνώση, εάν αυτό το πρόβλημα είναι άλλο; Αν άρω την έξωτερικότητα του αντικειμένου.

Με ποιον τρόπο μπορώ να άρω την έξωτερικότητα του αντικειμένου;

Μπορώ να άρω την έξωτερικότητα του αντικειμένου, αν το αντικείμενο είναι μέσα σε εμένα. Εάν το αντικείμενο είναι εγώ!

Προσοχή: άλλο είναι η έτερότητα και άλλο είναι η έξωτερικότητα!

Άρα τι θα πω; Θα πω ότι ο Νοῦς που νοεῖ τα νοητά, δεν είναι δύο πράγματα αλλά είναι ένα. Ο Νοῦς νοεῖ τον ἑαυτό του και ο ἑαυτός του είναι τα νοητά. Τα νοητά είναι εσωτερικά στον Νοῦ.

Ο Πλωτῖνος είναι αυτός ο οποίος παίρνει τα νοητά και τα βάζει μέσα στον Νοῦ.

Η παράδοση που έχει τις σχέσεις του Νοῦ και των νοητῶν η οποία ανάγεται στον *Τίμαιο* είναι ότι υπάρχει το νοητό πρότυπο και υπάρχει ένας μυθικός θεός-δημιουργός, τεχνίτης ο οποίος θωρώντας το νοητό πρότυπο παράγει τον αίσθητό κόσμο.

Έχουμε ένα Νοῦ που κοιτάει τα νοητά, είναι, δηλαδή, δύο πράγματα. Η Μεσοπλατωνική παράδοση που ακολουθεί τον *Τίμαιο* προτείνει έναν τρόπο επίλυσης αυτού του πράγματος, κάνοντας τα νοητά σκέψεις του Θεού. Αλλιώς, το πρότυπο είναι οι σκέψεις του Θεού, κάτι σαν τις σκέψεις του Θεού που έχουμε στον Leibniz.

Στον Πλωτῖνο, τα νοητά ἢ το πρότυπο δεν είναι οι σκέψεις του Θεού, γιατί δεν είναι ένα πράγμα ο Θεός. Ο Πλωτῖνος ἐνώνει αυτά τα δύο και ρωτᾷ τι είναι ο Νοῦς;

Ο Νοῦς είναι αυτό το σύνολο των νοητῶν που νοεῖ τον ἑαυτό του και νοώντας τον ἑαυτό του νοεῖ τα νοητά. Πῶς μπορούμε να το καταλάβουμε αυτό το πράγμα;

Αυτό θα το δούμε αναλυτικά διαβάζοντας την πραγματεία, γιατί είναι το κλειδί για το πῶς κατανοεῖ ο Πλωτῖνος την αἰωνιότητα.

Ο Πλωτῖνος μάς δίνει ένα σχῆμα για να κατανοήσουμε πῶς ο Νοῦς γνωρίζει τα νοητά και μέσα από αυτά γνωρίζει τον ἑαυτό του.

Ο Πλωτῖνος μάς λέει ότι η δομή του Νοῦ είναι ὅπως η δομή της επιστήμης.

Τα νοητά μέσα στον Νοῦ βρίσκονται ὅπως τα θεωρήματα βρίσκονται μέσα στη γεωμετρία.

Έως τώρα έχει κρατηθεῖ ἡ λέξη – ο ὅρος *σύνολο* για τον Νοῦ. Ο Νοῦς δεν είναι σύνολο, ἀλλά είναι *σύστημα*.

Σύνολο: Ένας αριθμός πραγμάτων που μπορώ να τα εντάξω έτσι σε ένα σύνολο χωρίς αυτά να έχουν καμία σχέση μεταξύ τους (π.χ., το σύνολο πραγμάτων που βρίσκονται αυτήν τη στιγμή επάνω στην έδρα τα οποία είναι διαφορετικά αντικείμενα).

Σύστημα: Ας πάρουμε το ηλιακό σύστημα, δεν είναι απλά ένα σύνολο από πλανήτες, είναι όλα τα πράγματα που συνδέονται μεταξύ τους, το ένα επηρεάζει το άλλο. Για παράδειγμα, οι πλανήτες επηρεάζουν ο ένας τον άλλο, η τροχιά του ενός επηρεάζεται από την έλλειψη του άλλου, κ.λ.π.

Τον Νοῦ πρέπει να τον σκεφθούμε ως σύστημα, δηλαδή ως ένα πράγμα τα περιεχόμενα του οποίου σχετίζονται με οργανικές σχέσεις μεταξύ τους.

Τώρα, πώς μπορούμε να καταλάβουμε το παράδειγμα της Γεωμετρίας, της κατεξοχήν επιστήμης στην αρχαιότητα, που μάς δίνει ο Πλωτίνος; Ποια είναι η δομή, το χαρακτηριστικό της Γεωμετρίας;

Η Γεωμετρία έχει αξιώματα, έχει θεωρήματα, έχει αποδείξεις των θεωρημάτων και όλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους οργανικά. Η πορεία όταν κάνουμε Γεωμετρία είναι να πηγαίνουμε από τα πιο απλά θεωρήματα στα πιο δύσκολα, να χρησιμοποιούμε ένα θεώρημα που έχουμε ήδη αποδείξει για να αποδείξουμε ένα άλλο θεώρημα.

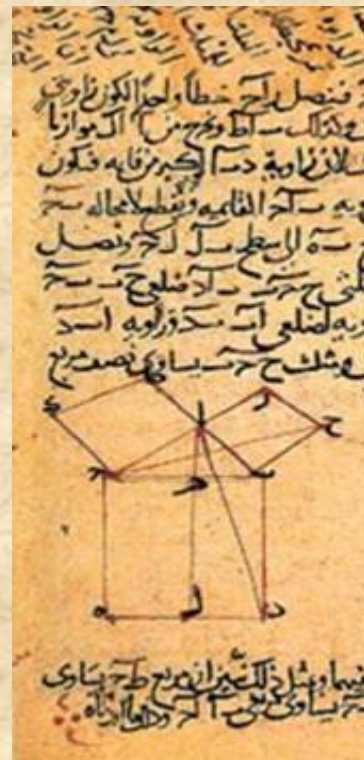
Αρα, υπάρχει μία οργανική σύνδεση μεταξύ των μερών της Γεωμετρίας. Από αυτήν την άποψη, μπορούμε να πούμε ότι η Γεωμετρία δεν είναι το σύστημα των αξιωμάτων και των θεωρημάτων, αλλά των σχέσεων που συνδέουν μεταξύ τους τα αξιώματα, τα θεωρήματα, και τις αποδείξεις. Είναι ένα οργανικό όλον και η οργανικότητα αυτή του όλου φαίνεται όταν μαθαίνουμε Γεωμετρία, τη μαθαίνουμε κομμάτι-κομμάτι. Αυτός, ωστόσο, ο οποίος ξέρει πραγματικά Γεωμετρία, για παράδειγμα ο μαθηματικός που μάς αποδεικνύει στον πίνακα το πυθαγόρειο θεώρημα, προϋποθέτει όλη τη γνώση της Γεωμετρίας για να το κάνει αυτό.

Εάν κάποιος γνωρίζει ένα κομμάτι της επιστήμης, για παράδειγμα, κάποιος που παπαγαλίζει το Πυθαγόρειο Θεώρημα, τότε αυτό είναι σαν τα λογάκια, το μπλα μπλα των μικρών παιδιών τα οποία λένε ένα ποιηματάκι απ' έξω και ούτε καν ξέρουν τι λένε και γιατί το λένε.

Αυτή είναι η διαφορά ανάμεσα στο ξέρω ένα κομμάτι και στο ξέρω το όλον.

Εικόνα 55

Η απόδειξη του Πυθαγόρειου Θεωρήματος από τον Εύκλειδη σε Αραβικό χειρόγραφο του 9^{ου} αι. μ.Χ.

Ο μαθηματικός που θα μου αποδείξει και θα μου διδάξει το θεώρημα προϋποθέτει όλη τη γνώση της Γεωμετρίας. Το Πυθαγόρειο Θεώρημα φέρει με κάποιον τρόπο μέσα του ολόκληρη τη Γεωμετρία.

Με τον ίδιο τρόπο, το κάθε νοητό φέρει μέσα του ολόκληρη τη δομή του νοητού κόσμου, γιατί για να πω ότι υπάρχει στο νοητό ταυτότητα, για να γνωρίσω τι σημαίνει ταυτότητα, θα πρέπει να την κατανοήσω σε σχέση με το τι σημαίνει ένότητα, έτερότητα, πολλαπλότητα, κ.λ.π.

Όταν προσπαθώ να μελετήσω έννοιες, δεν υπάρχει καμία έννοια που να τη γνωρίσω σκέτη. Όταν λέω πως το Όν είναι αυτό που είναι αιώνιο και αμετάβλητο, το αμετάβλητο, για παράδειγμα, προϋποθέτει την έννοια της κίνησης, της στάσης, της ταυτότητας, της έτερότητας, ότι είναι ταυτόσημο με τον έαυτό του, ότι δεν αλλάζει, ότι είναι, κ.λ.π.

Κάθε φορά που σκέφτομαι μία έννοια, η έννοια αυτή φέρει μαζί της το σύνολο των νοητών όχι ως επιμέρους νοητά αλλά ως δομή.

? Τι είναι λοιπόν ο νοητός κόσμος; Ο νοητός κόσμος είναι όχι μόνο όλα τα νοητά (ταυτότητα, έτερότητα, πολλαπλότητα, όμοιότητα, ισότητα, δικαιοσύνη, κάλλος, κ.λ.π.), αλλά και οι σχέσεις που τα συνδέουν (το γεγονός ότι η κίνηση είναι έτερη της στάσης, ότι η ταυτότητα και η έτερότητα είναι έτερα πράγματα αλλά μπορούν να συνυπάρξουν σε μία ευρύτερη έννοια που λέγεται ένότητα, κ.λ.π.).

Αλλά και ο Νοῦς όταν σκέφτεται τα νοητά, σκέφτεται τον έαυτό του ως δομή, ως το σύστημα όλων αυτών των σχέσεων. Αυτό αποτελεί για τον Πλωτῖνο το κριτήριο τῆς ἀληθείας.

Ο Πλωτῖνος λέει ότι η ἀλήθεια είναι η ίδια η λειτουργία του Νοῦ. Όταν ο Νοῦς νοεῖ τον έαυτό του, αυτό το πράγμα είναι η ἀλήθεια, γιατί νοεῖ όλες τις προϋποθέσεις που καθιστούν δυνατή την ύπαρξη της ἀλήθειας. **Οι προϋποθέσεις της ἀλήθειας είναι μέσα από την ορθή σύνδεση των εννοιῶν μεταξύ τους** και αυτή η ορθή σύνδεση των εννοιῶν μεταξύ τους είναι εσωτερική στο Νοῦ, ἀρα ο Νοῦς δε μεσολαβείται από μία παράσταση, δε χρειάζεται να ψάξει τα αντικείμενά του για να τα γνωρίσει, δε χρειάζεται να ψάξει τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται αυτά τα αντικείμενα.

Εάν πράγματι ψάχνω για να αποδώσω το λευκό στο χιόνι, εάν η λευκότητα είναι ένα χαρακτηριστικό που ανήκει ή δεν ανήκει στο χιόνι, αυτό το πρόβλημα δεν το έχω στον Νοῦ, γιατί ο Νοῦς φέρει μέσα του, όπως και η Γεωμετρία, τις επιμέρους έννοιες και τον τρόπο με τον οποίο αυτές συνδέονται.

Αυτό είναι ακριβώς για τον Πλωτῖνο το κριτήριο τῆς ἀληθείας, το ότι αἴρεται η ἐξωτερικότητα του αντικειμένου. Τα νοητά είναι εσωτερικά στον Νοῦ και ο Νοῦς νοῶντας τα νοητά, νοεῖ τον έαυτό του.

Αυτό είναι πάντως ένα σχήμα πολλαπλότητας: ο Νοῦς είναι πολλαπλός και διττός!

Άρα, θέτουμε ξανά το ερώτημα: σε τι οφείλεται η ένότητα του Νοῦ;

Κατ' ανάγκην η ένότητα του Νοῦ οφείλεται σε μία πρώτη ἀρχή η οποία πρέπει να είναι απολύτως μία. Γιατί ἤδη στον Νοῦ έχουμε φθάσει στη διττότητα, έχουμε αναχθεί σε ένα σχήμα διττότητας, αυτό δεν είναι η ἀπόλυτη πολλαπλότητα του αἰσθητοῦ κόσμου, δεν είναι η μερική πολλαπλότητα της Ψυχῆς, είναι διττότητα.

Ο Νοῦς ως υποκείμενο είναι η ἴδια η λειτουργία της νόησης, ως αντικείμενο είναι η πολλαπλότητα των νοητῶν. Ο Νοῦς είναι δύο.

Ποιο είναι αυτό το πράγμα που εξηγεί την ένότητα του δύο; Το ότι το δύο δεν είναι δύο χωριστά πράγματα ἀλλὰ είναι ένα πράγμα που είναι δύο; Είναι κάτι που θα το ονομάσουμε εμείς Ἔν. Γιατί θα το ονομάσουμε εμείς Ἔν; Επειδή δεν μπορούμε να το σκεφθούμε. Εμείς δεν μπορούμε να το σκεφθούμε το Ἔν γιατί είναι ἀρρητο, γιατί τα μόνα πράγματα που μπορούμε να σκεφτούμε είναι πράγματα που ἔχουν ἕναν προσδιορισμό.

Ο τρόπος που σκεφτόμαστε είναι μέσω κατηγορήσεως, δηλαδή αποδίδουμε ένα κατηγορούμενο, μία ιδιότητα σε ένα πράγμα. Για παράδειγμα, (α) το χ είναι ψυχή, (β) ο ἄνθρωπος είναι θνητός.

Θα πούμε ὅμως σκέτο Ἔν, δεν μπορούμε να πούμε κάτι παραπάνω, δεν μπορούμε να πούμε τίποτα! Είναι μία ταυτολογία και δεν μπορούμε να πούμε τίποτα ἄλλο.

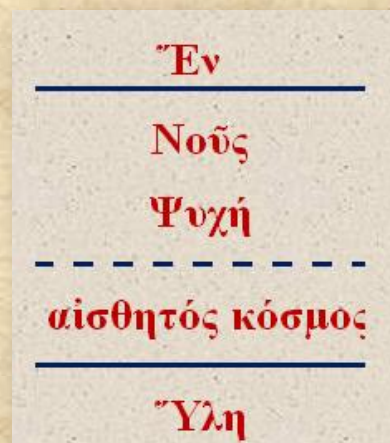
Ο Πλωτῖνος λέει ότι το Ἔν το ανακαλύπτουμε ως ἀνάγκη, δεν ξέρουμε τι είναι, ὅμως ανακαλύπτουμε, κατανοούμε πῶς πρέπει να θέσουμε μία τελευταία ἀρχή την οποία θα την ονομάσουμε Ἔν, επειδή δεν ξέρουμε πῶς να την πούμε ἢ θα την ονομάσουμε Ἀγαθό.

Ο Πλάτων λέει Ἀγαθόν, γιατί είναι Ἀγαθόν; Για εμάς είναι Ἀγαθόν, γιατί μάς επιτρέπει να σκεφτούμε, να πούμε ὅτι αὐτή είναι η ἀρχή της νόησης και του ὄντος, ἀλλὰ τι είναι αὐτή η ἀρχή δεν μπορούμε να το σκεφτούμε. Είναι ἐπέκεινα του ὄντος, ὅπως ἐπέκεινα του ὄντος είναι το Ἀγαθόν στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα.

Στο σχήμα το Ἔν χωρίζεται ἀπὸ τις υπόλοιπες ἀρχές με συνεχόμενη γραμμὴ, αὐτὸ δείχνει πῶς το Ἔν είναι ἄλλης τάξης ἀπὸ τα πράγματα αὐτὰ τα οποία είναι ὄντα. Το Ἔν δεν είναι ὄν, είναι κάτι που είναι πέραν του ὄντος, δεν μπορῶ να το πῶ, δεν μπορῶ να το σκεφτώ!

Ο νοητός κόσμος για τον Πλωτῖνο είναι ο Νοῦς, τα νοητά και οι ψυχές. Το Ἔν είναι αυτό που επιτρέπει στο νοητό να είναι νοητό, αλλά δεν ξέρω τι είναι! Οπότε έχω ένα ρήγμα ανάμεσα στο Ἔν και στον νοητό κόσμο. Αντίθετα, δεν έχω ρήγμα ανάμεσα στον αἰσθητό και τον νοητό κόσμο. Ο αἰσθητός κόσμος υφίσταται ως «απεΐκασμα» του νοητοῦ και μετά έχω ένα άλλο ρήγμα ανάμεσα στην ὕλη και το αἰσθητό κόσμο.

Η ὕλη είναι άλλο πρόβλημα στον Πλωτῖνο που δε θα μᾶς απασχολήσει σ' αυτό το μάθημα, δεν είναι συστατικό στοιχείο του αἰσθητοῦ κόσμου όπως θα ἔλεγε ο Ἀριστοτέλης είναι το υπόβαθρο του αἰσθητοῦ κόσμου. Η ὕλη είναι ὄντολογικά κάτι τελείως ἄλλο ἀπὸ τον αἰσθητό κόσμο.

Εικόνες – Πηγές:

Εικόνες:

(1) Εικόνα 1 - Πλωτίνος (Plotinus)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Plotinus>

(2) Εικόνα 2 - Λυκόπολη Αιγύπτου

"Egypt location map" by NordNordWest - own work, using United States National Imagery and Mapping Agency data World Data Base II data. Licensed under CC BY-SA 3.0 via Wikimedia Commons -

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Egypt_location_map.svg#/media/File:Egypt_location_map.svg

https://en.wikipedia.org/wiki/Lycopolis_%28Delta%29

(3) Εικόνα 3 - Άμμώνιος Σακκάς

<http://http---ellinon-anava.pblogs.gr/2013/07/ti-htan-o-ammwnios-sakkas.html>

(4) Εικόνα 4 - Γορδιανός ΙΙΙ

<http://krasodad.blogspot.gr/2013/05/animated-3-10.html>

(5) Εικόνα 5 - Ο θάνατος του Γορδιανού ΙΙΙ

<http://www.livius.org/person/gordian-iii/>

(6) Εικόνα 6 - Ρωμαίοι στρατιώτες εναντίον των Γοθικών στρατευμάτων, μία σκηνή μάχης που αναπαριστά την Κρίση του 3^{ου} αι μ.Χ. - Σαρκοφάγος, Εθνικό Μουσείο Ρώμης.

<http://www.crystalinks.com/CrisisoftheThirdCentury.html>

(7) Εικόνα 7 - Άποψη εσωτερικού οπιτιού πλούσιων Ρωμαίων και Μωσαϊκό της Ελληνιστικής περιόδου.

<http://secondlife.com/destination/lights-domus-romana>

Διακοσμητικό μωσαϊκό:

<https://gatesofnineveh.wordpress.com/2012/04/20/christians-in-the-roman-army-countering-the-pacifist-narrative/>

(8) Εικόνα 8 - Νόμισμα με την προτομή του Γαλλιηνού

<http://el.travelogues.gr/item.php?view=47121>

(9) Εικόνα 9 - Κορνέλια Σαλονίνα

https://en.wikipedia.org/wiki/Cornelia_Salonina

(10) Εικόνα 10 - Ρωμαίοι Συγκλητικοί

<http://www.aasd.k12.wi.us/Staff/loritzamy/Student%20webpages/HOUR%204/JamesonRomanRepublic.htm>

(11) Εικόνα 11 - Λεπτομέρεια από προτομή του Πλωτίνου

Από το εξώφυλλο του βιβλίου:

Giannis Stamatellos, *Plotinus and the Presocratics: A Philosophical Study of Presocratic Influences in Plotinus' Enneads*, SUNY Series in Ancient Greek Philosophy, New York, 2007.

(12) Εικόνα 12 - Εννέα διαδοχικές στήλες από ρολό παπύρου που περιέχει πλατωνικό διάλογο *Φαίδρο* (242d-244e).

http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/VExhibition/scribes_scholars/plato.html

(13) Εικόνα 13 - Απόσπασμα από την *Ποιητική* του Αριστοτέλη, περίπου 355 π.Χ.

<http://sqapo.com/completetext-aristotlespoetics.htm>

(14) Εικόνα 14 - Έπικτητος (Epictetus, περίπου 55-135 μ.Χ.)

<http://www.kolbefoundation.org/gbookwebsite/studentlibrary/greatestbooks/aaaprefacpages/epictetus/epictetuspreface.html>

(15) Εικόνα 15 - Έπικουρος (Epicurus, 341-270 π.Χ.)

http://www.wallpaperup.com/46327/Religious_Epicurus_quotes_statement_text_statue.html

(16) Εικόνα 16

Θαλής ο Μιλήσιος (περίπου 630/635-543 π.Χ.)

http://el.science.wikia.com/wiki/%CE%98%CE%B1%CE%BB%CE%AE%CF%82_%5C%CE%9C%CE%AF%CE%BB%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%82

Αναξίμανδρος, (610-547 π.Χ.)

<http://www.hellinon.net/NeesSelides/NEOTERES/Anaximandros.htm>

Αναξίμανης, (585-528 π.Χ.)

<http://www.terrpapers.com/?p=39686>

(17) Εικόνα 17 - Αρχή του κειμένου της πραγματείας του Αλεξάνδρου του Αφροδισιεύς *Περί είμαρμένης*. Από ανώνυμη έκδοση, δημοσιευμένη το 1658.

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CF%82_%CE%BF_%CE%91%CF%86%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CF%83%CE%B9%CE%B5%CF%8D%CF%82

(18) **Εικόνα 18 - Ο Πλωτίνος και οι μαθητές του**

<http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BD>

(19) **Εικόνα 19 - Περὶ ὕψους του Λογγίνου (αρχ. Λογγίνος, 1^{ος} αι μ.Χ.)**

<https://adkwriter15.wordpress.com/2015/02/10/perusing-poetics-50-shades-of-the-sublime-and-other-stupid-trends/>

(20) **Εικόνα 20 - Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος Αὐγουστος (Imperator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, 121-180 μ.Χ.)**

https://www.oneonta.edu/faculty/farberas/arth/arth200/politics/aurelian_panels.html

(21) **Εικόνα 21 - Νουμήνιος ὁ ἐξ Ἀπαμείας (β' μισό του 2^{ου} μ.Χ.)**

<https://twitter.com/numeniusapamea>

(22) **Εικόνα 22 - Ραφαήλ, *Η Σχολή των Αθηνών*, 1510-1511, Νωπογραφία, Αποστολικό Παλάτι, Πόλη του Βατικανό (Raffaello Sanzio da Urbino, *Scuola di Atene*).**

http://s201.photobucket.com/user/Amphiaraus_bucket/media/academy.jpg.html

(23) **Εικόνα 23 - Η Ἀπάμεια της Συρίας τον 19^ο αιώνα στον φωτογραφικό φακό ενός περιηγητή.**

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Syria_Apamea.jpg

(24) **Εικόνα 24 - Ἰάμβλιχος**

<https://it.wikipedia.org/wiki/Giamblico>

(25) **Εικόνα 25 - Η Πλατωνική Ἀκαδημία (Πομπηία, 1^{ος} αι. μ.Χ.)**

<http://www.freeinquiry.gr/pro.php?id=450>

(26) **Εικόνα 26 - Πορφύριος**

<http://www.cantinhovegetariano.com.br/2007/04/porfirio.html>

(27) **Εικόνα 27 - Ο Πορφύριος και τα Δέντρα του**

https://es.wikipedia.org/wiki/%C3%81rbol_de_Porfirio

<http://www.summagallicana.it/lessico/p/Porfirio.htm>

(28) **Εικόνα 28 - Απόσπασμα από το *Περὶ Πλωτίνου Βίου***

<http://www.wdl.org/en/item/8915/>

(29) **Εικόνα 29 - *Περὶ Πλωτίνου Βίου***

<http://www.wdl.org/en/item/8915/view/1/602/>

(30) **Εικόνα 30 - Σελίδα της 1^{ης} *Εννεάδος* του Πλωτίνου**

<https://geopolicraticus.wordpress.com/2010/11/08/a-human-all-too-human-eternity/>

(31) Εικόνα 31 - Οι Νεοπυθαγόρειοι

<http://www.peraapotomytho.com/site2/?p=133>

(32) Εικόνα 32 - Άριστοτελικό κοσμολογικό σύστημα

<http://users.clas.ufl.edu/ufhatch/pages/03-sci-rev/sci-rev-home/resource-ref-read/chief-systems/08-0ARIST-WSYS.html>

(33) Εικόνα 33 - Καρτέσιος

<http://www.uu.nl/en/descartes-centre/sharing-knowledge>

(34) Εικόνα 34 - Πλάτων

<http://www.koolnews.gr/bookcinematv/platon-filosofos-alla-kai-diakekrimenos-palaistis/>

(35) Εικόνα 35 - Ιμμάνουελ Καντ (Immanuel Kant, 1724-1804)

<http://www.glogster.com/beluyjaime/biografia-de-kant/g-6knvkfpl2314kdq3o9njra0>

(36) Εικόνα 36 - Sir Lawrence Alma-Tadema - *Phidias Showing the Frieze of the Parthenon to his Friends* (Ο Φειδίας Δείχνει την Τοιχογραφία του Παρθενώνα στους Φίλους του), 1868, Birmingham Museum & Art Gallery.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1868_Lawrence_Alma-Tadema_-_Phidias_Showing_the_Frieze_of_the_Parthenon_to_his_Friends.jpg

(37) Εικόνα 37 - Marsilio Ficino (1433-1499)

<http://andrejkoymasky.com/liv/fam/biof1/ficino01.html>

(38) Εικόνα 38 - Γκαίτε (Johann Wolfgang von Goethe, 1749-1832)

<http://shyyboyy.deviantart.com/art/von-Goethe-Johann-Wolfgang-341053541>

(39) Εικόνα 39 - Αναπαράσταση του αγάλματος του Διός το οποίο αποδίδεται στον Φειδία. Για το άγαλμα σήμερα σώζονται ελάχιστα στοιχεία.

<http://www.haoss.org/t17616-statue-koje-oduzimaju-dah>

(40) Εικόνα 40 - Άριστοτέλης

http://www.huffingtonpost.com/thomas-cathcart/aristotle-pallotta-and-the_b_3950695.html

(41) Εικόνα 41 - Ο Πλωτίνος με την προτομή του Πλάτωνα και τις πραγματείες του Άριστοτέλη.

Πλωτίνος: Λεπτομέρεια από τον πίνακα του Ραφαήλ, *Η Σχολή των Αθηνών*, 1510-1511, Νωπογραφία, Αποστολικό Παλάτι, Πόλη του Βατικανό (Raffaello Sanzio da Urbino, *Scuola di Atene*).

http://s201.photobucket.com/user/Amphiaraus_bucket/media/academy.jpg.html

Πλάτων:

<http://fineartamerica.com/featured/portrait-statue-of-plato-by-john-joseph-everett.html>

Πραγματείες Άριστοτέλη:

http://istorika-ntokoumenta.blogspot.gr/2013/07/blog-post_29.html

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C128/680/4512,20347/>

(42) Εικόνα 42 - Χειρόγραφο της Πολιτείας του Πλάτωνα στα λατινικά.

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A0%CE%BB%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD%CE%B1

(43) Εικόνα 43 - Χάρτης της χαμένης ηπείρου της Ατλαντίδος. Ο Πλάτων πρώτος αναφέρει για την ήπειρο αυτή στους διαλόγους του *Τίμαιος* και *Κριτίας*.

<https://aquileana.wordpress.com/2014/07/17/mythology-philosophy-the-lost-city-of-atlantis-according-to-plato/>

(44) Εικόνα 44 - Από το εξώφυλλο αγγλικής έκδοσης του *Σοφιστή* του Πλάτωνα.

<http://www.booktopia.com.au/sophist-plato/prod9781497507418.html>

(45) Εικόνα 45 - Παρμενίδης

http://www.exandasbooks.gr/books_detail_gr.asp?bookid=1275

(46) Εικόνα 46 - Το κερι πλησιάζει στη φωτιά. Στιγμιότυπο από το video *Descartes example of the wax*

<https://www.youtube.com/watch?v=af65b7SpyzY>

Η θερμότητα της φωτιάς αποτελεί το αίτιο.

<http://www.inman.com/tag/fireplace/>

Το κερι λιώνει εξαιτίας της θερμότητας που εκπέμπει η φωτιά. Στιγμιότυπο από το video *Descartes example of the wax*

<https://www.youtube.com/watch?v=af65b7SpyzY>

(47) Εικόνα 47 - Ο Ήλιος θερμαίνει τον πλανήτη Γη.

<http://openwalls.com/image?id=2693>

(48) Εικόνα 48 - Martin Heidegger

<https://www.behance.net/gallery/5555834/Martin-Heidegger-for-Hohe-Luft>

(49) Εικόνα 49 - Χειρόγραφο απόσπασμα από τη *Μοναδολογία* του Leibniz.

Στιγμιότυπο από το video *Leibniz's Monadology*

https://www.youtube.com/watch?v=YunrNtqok_Q

(50) Εικόνα 50 - Σωρός οικοδομικών υλικών.

<http://www.alba.info/en/raw-materials/construction-materials.html>

(51) Εικόνα 51 - Σπίτι με ενιαία δομή και μορφή.

<http://qozzi.com/astonishing-big-nice-house/how-to-build-a-nice-big-house-sims-captivating-house-interior-design-object-handsome-house-designing/>

(52) Εικόνα 52 - Η ιδανική πολιτεία στο εξώφυλλο αγγλικής έκδοσης της *Πολιτείας του Πλάτωνα* (Εκδόσεις Penguin Classics).

<http://www.knowledgereform.com/category/wisdom-e-books/plato/>

(53) Εικόνα 53 - Ήρακλειτος ο Εφέσιος (έζησε τον 6^ο με 5^ο αι π.Χ.)

<http://autochthonesellhnes.blogspot.gr/2012/05/cern.html>

(54) Εικόνα 54 - Δημόκριτος

<http://www.istorikathemata.com/2011/07/460-370.html>

(55) Εικόνα 55 - Η απόδειξη του Πυθαγόρειου Θεωρήματος από τον Εύκλειδη σε Αραβικό χειρόγραφο του 9^{ου} αι. μ.Χ.

<http://www.hellinon.net/EllinikesEpidraseis.htm>

Σχήματα:

Σχήμα 1:

Το πλωτινικό ιεραρχικό σχήμα των τριών πρώτων άρχων.

Σχήμα 2:

Οι δύο πορείες της μυθολογικής και της φιλοσοφικής αναζήτησης.

Σύμβολα:

Bullets:

<http://www.gutenberg.org/files/17330/17330-h/17330-h.htm#linkC2HCH0002>

Ερωτηματικό:

Συνδυασμός δύο εικόνων:

<https://www.flickr.com/photos/marcobellucci/3534516458>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Plotinus>

Υπερσυνδέσεις:

Πλωτίνος:

<http://plato.stanford.edu/entries/plotinus/>

Καρτέσιος:

<http://plato.stanford.edu/entries/descartes-works/>

Πλάτων:

<http://plato.stanford.edu/entries/plato/>

Καντ:

<http://plato.stanford.edu/entries/kant/>

Πορφύριος:

<http://plato.stanford.edu/entries/porphyry/>

Αριστοτέλης:

<http://www.ucmp.berkeley.edu/history/aristotle.html>

Διαδικτυακές Πηγές:

Αριστοτέλους, *Τῶν Μετά τὰ Φυσικά*

Διαδικτυακή πηγή:

http://users.uoa.gr/~nektar/history/tributes/ancient_authors/Aristoteles/metaphysica.htm

Anthony Lloyd, υποσημείωση: "Why Noῦς and not Love or the Niagara Falls?"

<http://philpapers.org/rec/LLOPOT>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Ελένη Πεردικούρη, 2015. «Χρόνος και Αιωνιότητα στον Πλωτίνο». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

eclass.upatras.gr/courses/PHIL1905

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδεια χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση.

Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

